

RIIGIKOGU

2. istungjärk. **Protokoll nr. 20 (2)** 1921. aastal.

Sisu: 1. Päewakorra täiendamine. — 2. Seadus kohtunikkude palga kohta. — 3. Awalikkude üldharidusliste keskkoolide seaduseelnõu — rkl. J. Annusson'i ettepanek. — 4. Põllumeeste Riigikogu rühma küsimine sõjaministrile wägiwalla tarwitamise kohta sõjawäelaste poolt Rakweres. — 5. Põllutööministri wastus E. S. T. P. Riigikogu rühma arupärimise peale Karki mõisa asjus. — 6. Arupärimine rkl. J. Allikso kallal wägiwalla tarwitamise kohta. — 7. Wabariigi Walitsuse wastamine E. S. T. P. Riigikogu rühma arupärimise peale wõi ja liha wäljaweo asjus. — 8. Läbirääkimised Wabariigi Walitsuse seletuste puhul. — 9. Koosoleku lõpetamise küsimus ja järgmise koosoleku aja määramine.

Riigikogu koosolek 7. apr. 1921. a. kell 5 p. 1. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 82 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab esimees O. Strandman, pärast abiesimees K. Wirma.

Sekretääri kohal abisekretäär W. Pezold.

Walitsuse lauas: Rahaminister G. Westel, sõjaminister J. Soots, tööstus-, kaubandus- ja teedeminister J. Kukk, põllutööminister B. Rostfeldt.

Koosolek algab kell 5.12 min.

1. Päewakorra täiendamine. Juhataja O. Strandman: Tänane päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud; peale nende punktide, mis päewakorras üleweel, on mul Riigikogu Juhatusel nimel ette panna esimese päewakorra-punktina wõtta „seaduseelnõu kohtunikkude palkade kohta.“ See elnõu on enne koosolekut Riigikogu liigetele toolidele pandud. Teise päewakorra-punktina paneb juhatus ette wõtta „Awalikkude, üldharidusliste keskkoolide seaduseelnõu“ — Riigikogu liikme J. Annusson'i ettepanek. Peale selle on juhatusel sisse tulnud Riigikogu liigete herade J. Jans'i ja L. Johanson'i küsimine põllutööministrile, palwega seda 7. aprilli koosoleku päewakorda wõtta. Kas tehakse weel ettepanekuid päewakorra täiendamise kohta?

Rkl. J. Wanja (kom.): Ma panen ette tänasesse päewakorda üles wõtta Kommunistl. Tööliisterühma arupärimist rkl. J. Allikso peksmise asjus. 18. märtsil oli see arupärimine Riigikogu poolt wastu wõetud, kuid et kwoorum puudus, ei saanud walitsusele arupärimise peale wastamiseks tähtaega määrata. Panen ette seda

arupärimist tänasesse päewakorda üles wõtta.

Juhataja O. Strandman: Ettepanekute tegijaid enam ei ole; sellepärast palun kõige pealt otsustada, kas Riigikogu soowib tänasesse päewakorda wõtta rkl. J. Annusson'i ettepanekut: „Awalikkude, üldharidusliste keskkoolide seaduseelnõu“. Kes on selle ettepaneku poolt? Kes wastu? Wastu ei olda. Seega on see seaduseelnõu päewakorda wõetud. Siis on järgmine ettepanek, wõtta tänasesse päewakorda teise punktina „kohtunikkude palkade seaduseelnõu.“ Kes on selle ettepaneku poolt? Kes wastu? Wastu ei ole keegi. Seega on see seaduseelnõu päewakorda wõetud. Siis on ettepanek rks. J. Jans'i ja L. Johanson'i poolt tänasesse päewakorda üles wõtta küsimine põllutööministrile. (Awaldatakse soowi, et küsimine ette loetaks).

Sekretäär W. Pezold (loeb): Riigikogu Juhatusel. Küsimine põllutööministeeriumile. 24. märtsil s. a. on Luunja mõisas Tartumaal ringkonnawalitseja Hain 24. sennisele mõisatöölise perekonnale üles öelnud, sest 1. maist läheb Luunja mõis nõndanimetatud seemnewilja ühisuse kätte, kes senniseid mõisatöölisi mitte ei tarwita. Tartu maakonnanõukogu esimese koosoleku ajal 1. aprillil s. a. teadsid mõned parempoolsed nõunikud seletada, et see mittetarwitamine on kawatsetud Luunja tööliste sõnakuulelikuks tegemiseks. Hiljem toodi teade, et ringkonnawalitseja Hain on 24. märtsil ülesütlemise juures Luunja tööliste pilgates tähendanud: Teie lootsite tööliste parteide eest häälteades paradiisi saada, nüüd jäete peawarjuta lageda taewa alla. Nii siis, ühelt poolt jagab põllutööministeerium mõisaid mitmesugustele ärietteõtetele wälja, ärihed aga kihutawad sennised mõisatöölised mõisadest minema ja lasewad nende üle weel hirwitada. Kuna niisugused nähtu-

sed Eesti wabariigi olemise mõttega kuidagi kokku ei käi, on meil au asja selgituseks Wabariigi Walitsuselt küsida:

1. Missugused tingimised on põllutööministeriumi poolt seemnewilja ühisusele tehtud, et Luunja mõis tööstuslise kasutamise mõttes maaseaduse mõttele wastaks?

2. Kas on põllutööministeriumi poolt sama ühisusega tehtud lepingus senniste mõisatöölise kohalejätmise tingimised ette nähtud, wõi on töölised täitsa ärimeeste meelewalla alla antud?

3. Kas on põllutööministeriumi oma kohalistele ametnikkudele ette kirjutatud tööliste kohtadeleldmisel abiks olla, wõi seisab see tähendatud ministeriumi waadetega kokkukõlas, kui ringkonnawalitsetjad kahjurõõmsate parastajatena tööliste uulitsalehitmist ärimeeste poolt pealt waatawad?

Palume seda küsimist Riigikogu 7. aprilli päewakorda üles wõtta.

Tallinnas, 7. aprillil 1921. J. Jans, L. Johanson.

Juhataja O. Strandman: Palun neid, kes selle küsimise päewakorda wõtmise poolt on, käed üles tõsta. (Hääletatakse). Wastu ei ole keegi. Sellega on see küsimine päewakorda wõetud.

Et selgusele jõuda, kuidas rkl. J. Wanja poolt tehtud ettepanekuga lugu on, palusin seda wiimase koosoleku protokollilt tuua, millal see arupärimine kõne all oli. Riigikogu Juhatus oli arwamisel, et see arupärimine on vastu wõetud ja et wastamiseks tähtajamääramise küsimus kõne all ei olnud ja et see arupärimine siis jälle päewakorda tuleb wõtta, kui walitsus on soowi awaldanud tema peale wastata. Koosoleku protokoll ei ole weel siin, kuid tema kirjutajad tõendawad, et tõesti sellekordne koosolek enne ära lõpetati, kui wõimalus oli teha ettepanekut tähtajamääramise kohta. Nii on siis loomulik, et see arupärimine wõiks täna päewakorda tulla, sellepärast panen ma rkl. herra Wanja ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse). Wastu on ainult üks hääl; sellega on otsustatud seda arupärimist täna päewakorda wõtta.

Siis on sisse tulnud järgmine kiri Riigikogu esimehele: „Palume Riigikogu päewakorda wõtta Eesti Rahwaerakonna küsimist siseministrile piirikontrolli siseministeriumi alla wõtmise asjas.“ Ma pean ütlema, et ma küsimise all mõistan midagi niisugust, mis kirjalikult on esita-

tud ja ennemalt juhatusesele teada antud selleks määratud korra järele; kuna siamaani selles küsimuses midagi sarnast pole sündinud, siis ei saa ma seda küsimist praegu arutamisele wõtta.

Palun ettepanekuid teha järjekorra kohta. On ettepanek tehtud kohtunikkude palgaseadust esimeseks päewakorra-punktiks wõtta; see on ka juhatusese ettepanek. Kas tehakse weel teiste päewakorra-punktide järjekorra kohta ettepanekuid?

Rkl. J. Jans (sd.): Ma teen ettepaneku arupärimist Luunja mõisa tööliste asjus paigutada päewakorra 6-da punkti järele, enne seaduseelnõusid.

Rkl. H. Martna (sd.): Ma tahan tähelpanu juhtida asjaolu peale, et neljapäewane koosolek on küsimiste ja arupärimiste tarwis määratud ja sellepärast leian mina, et kõigi teiste päewakorra-punktide eel peaksid küsimised ja arupärimised olema.

Rkl. J. Wanja (kom.): Ma panen ette kommunistide arupärimist mahutada kolmandaks päewakorra-punktiks.

Juhataja O. Strandman: Kõige pealt on tehtud ettepanek juhatusese poolt, mida siin toetati, kohtunikkude palgaseaduse eelnõu määrata päewakorra esimeseks punktiks. Palun neid, kes on selle ettepaneku poolt, käed üles tõsta. Kes vastu? Wastu ei ole keegi; sellega on see ettepanek vastu wõetud. Siis on tehtud ettepanek: awalikkude üldharidusliste keskkoolide seaduseelnõu paigutada päewakorras teisele kohale. Palun neid, kes on selle ettepaneku poolt, käed üles tõsta. Kes vastu? Wastu ei ole keegi; sellega on see ettepanek vastu wõetud. Siis on weel ettepanek, mahutada herra Jans'i ja Johanson'i poolt sisseantud küsimine põllutööministeriurile tänasesse päewakorda peale kuendat punkti, s. o. peale põllutööministri wastust Riigikogu Tööerakonna rühma küsimise peale, enne seaduseelnõusid, wiimase küsimisena. Kes on selle ettepaneku poolt, palun käed üles tõsta. Kes on vastu? Wastu ei ole keegi; sellega on see ettepanek vastu wõetud. Järgmine ettepanek on mahutada Kommunistilise rühma arupärimist kolmandaks päewakorra-punktiks. Palun neid, kes selle ettepaneku poolt on, käed üles tõsta. Kes vastu? Enamus on poolt; sellega on see ettepanek vastu wõetud. Muid ettepanekuid päewakorra kohta ei tehta, sellepärast loen päewakorra vastu wõetuks.

2. Kohtunikkude Juhataja O. Strandman: On ettepanek tehtud seda

eelnõu anda rahaasjanduse komisjoni. Teisi ettepanekuid ei tehta; ma panen selle hääletamisele. (Hääletatakse). Wastu ei ole keegi; sellega on see ettepanek vastu võetud ja seaduseelnõu rahaasj. kom. antud.

3. Awalikkude Teine päewakorraldharidusl. punkt on: „Awalikkude keskkoolide üldharidusliste keskkoolide seaduseelnõu.“ (Wahelhüüe: Hariduskommissjoni anda!)

On tehtud ettepanek käesolewat seaduseelnõu hariduskommissjoni anda. Panen selle ettepaneku, et eelnõu hariduskommissjoni anda, hääletamisele. (Hääletatakse). Wastu ei ole keegi. Sellega on see ettepanek vastu võetud.

4. Rkg. Põllum. rühma küsimine Riigikogu Juhatajale: Palume alljärgnewat küsimist sõjaministrile 7. IV. 21 a. koosoleku päewakorda võtta. Küsimine Wabariigi sõjaministrile.

„Waba Maas“ oli hiljuti kirjatükk, kus Rakweres kohalisi sõjawäewõimusi süüdistatakse wägiwalla tarwitamises, mis selles seisis, et kohalisse rahwamajasse ilmusid sõjawäelased ja sundisid sealolewaid seltskonnategelasi rahwamajast lahkuma, mille tõttu ka remonditööd, mis rahwamaja parandamiseks olid ette võetud, seisma jäid, ja sõdurid majasse elama paigutati. Meie oleme harjunud sõjawäe ülemust austama ja nägema, et ülemus õiglane on ning sõjawäe distsipliini najal korda jalale seab wägiwalla tarwitamisest eemale hoides. Palume sõjaministrilt wastust:

1. Kas on kirjeldatud wägiwallajuhumine tõsi?

2. Kui tõsi, siis põhjus, millepärast juhtumine oli välja kutsutud?

3. Mis mõtleb sõjaminister teha, et tulewikus sarnased juhtumised ei korduks?

Põllumeeste rühma liikmed E. Litwak, Steinmann. 6. IV. 21. Tallinnas.

Juhataja O. Strandman: Herra sõjaminister on walmis wastama.

Sõjaminister J. Soots: Austatud rahwasaadikud! Et nende ettepanekud küsimiste peale täielist wastust anda, pean puudutama üleüldiselt meie korteriolusid ja iseäranis meie sõjawäe korteriküsimust ja sellekohast seadust. Nagu teie

teate, on meie riigis korterikriisi üleüldse suur. Kõikides linnades otsiwad inimesed korterit ja ei wõi seda enesele leida sellepärast, et neid üleüldse ei ole ja ei ole ka sõjaajal maju juure ehitatud. Mis puutub korteri saamise kohta sõjawäele, siis on sõjawägi sellepöolest weel palju halwemas seisukorras, kui teised riigikodanikud. Wene sõjawäe koondas omal ajal Wene walitsus piiriäärsetesse maadesse, nimelt Austria ja Saksa piiridele; sellepärast jäi kroonu maju ja kasarmuid Wene walitsuselt meie maale wähe järele. Ei ole kellegi saladus, et suuremad Wene wäeosad olid Tallinnas. Wene wägedest olid Tallinnas kolm polku, nimelt Belomorski, Onega ja Dwinski polgud. Siis oli üks polk weel Narwas, 2 pataljoni Krasnojarski polgust Tartus ja weel üksikud roodud Pärnus ja Walgas. See oli kõik. Nende Wene wägede tarwis, kes siin olid, olid ka kohalised kõbulised ruumid. Kui ka nende sõjawäeosade korterid, mis ma üles lugesin, meie sõjawäele oma suuruse pöolest oleks jätkunud, siis on meie sõjawäe grupeerimine teistsugune.

Teie kuulsite, et suuremad kasarmud olid Tallinnas, aga meie sõjawägi on just rohkem Narwas, Tartus, Wõrus, Walgas ja Rakweres piiriwalwel. Peale selle, et teised riigiasutused ka tundsid suurt korteripuudust, siis on Wabariigi Walitsuse otsusel mitmed majad, mis olid enne sõjawäe all, üle antud teistele walitsusasutustele; nende seast peame nimetama eraldi patarei kasarmut Tallinnas, kus kaks Wene polku asusid, see tähendab, järele jäi õieti sõjawäewõimude kätte terwel Eestimaal kroonu kasarmuid $2\frac{1}{2}$ Wene polgu tarwis. Muidugi, et neid meie sõjawäele ei jätkunud, sellepärast pidi sõjawägi enesele ruumi otsima erakorterites.

Mis puutub erakorteritesse, siis peab tähendama, et sõjawäe alla ei kõlba mitte kõik ruumid ja just sellepärast, et sõjawäge ei peeta mitte logelemise tarwis, waid teda peab õpetama ja õpetada wõiwad sõjawäge ainult ohwitserid, nimelt õpetawad nad teatawaid gruppe. Nimelt wastutab oma roodu õppuse eest roodukomandeer, kes täielik wastutaja on oma sõjawäeosaga õppuse eest. Peale selle on roodukomandeeril kohuseks ka roodu korraspidamine ja roodu toitmine, sest kõik roodumehed söowad ühest köögist. Sellepärast on tarwilik, et üks rood oleks üheskoos. See on iseäranis maksew mõisade kohta, kus sõjawäeosad üksteisest kaugel on, nimelt üks ühes ja teine teises mõisas. Seal ei saa mitte wähem kui üks rood ühte

mõisa paigutada. Mis puutub linnamajadesse, siis võib siin neid majadesse paigutada rühmade kaupa, kui nad seisavad ühe rühmaülem, ohwitseri, walwe all ja üksteisele nii lähedal, et wõiwad ühise kõõgi juure lõunat sööma ja ühtekokku õppusele minna.

Endisel Wene ajal oli niisugune kord maksew, et kui sõjawäel korterit tarwis oli, siis pöörati kubermangu walitsuse poole. Meil Eestimaal oli ka „gubernskoje prawlenie“ ehk kubermangu walitsus ja see tegi korralduse linnawalitsustele korterite andmiseks. Eesti walitsusel, kui ta jalule astus, iseäralist kubermangu walitsust ei olnud ja seadust tuli siis ka muuta ja teda on muudetud, mis ka „Riigi Teatajas“ on välja kuulutatud, nimelt: „Ajutine määrus sõjawäeosade, asutuste, ohwitseride ja sõjawäe ametnikkude korterite, kütte, walgustuse asjus“. Ja ma luban endale ette lugeda need paragrahid, mis käesolewa küsimuse kohta käiwad. Nad käiwad järgmiselt: sõjawäeosad ja asutused paigutatakse sõjaministeriumi warustuswalitsuse sõjawäe korteri osakonna poolt esimeses järjekorras sellekohastes riigi- ja omawalitsusasutuste päralt olewatesse kasarmutesse ja hoonetesse. Kui aga, kõigi abinõude peale waatamata, neid nimetatud ruumidesse paigutada wõimalik ei ole, siis ka — eramajadesse. Omawalitsuse ja eramajadesse paigutamine peab warustuswalitsuse nõudmisel omawalitsuse sellekohase asutuse läbi sündima. Kõik nendes määrustes ettenähtud juhtumised lahendab kohalik komisjon. Akt ruumide wastuwõtmise ja äraandmise üle, mis selles määruses ette nähtud, tuleb sõjawäe esitaja ja omawalitsusasutuse esitaja ja asjastuhwitatud isikute juuresolekul alla kirjutada. Akt jääb omawalitsusasutusse ja ärakirjad saadetakse sõjawäe asutusse ja ruumide peremehele.

Wäliselt waadates on see Eesti määrus umbes Wene oma sarnane. Aga temal on suur sisuline wahe täitmises. Nimelt, kõiki neid asutusi, mis Wene ajal kuberneri walitsuse alla käisid, wõis kuberner administratiiv teel sundida kõiki neid seadusi ja määrusi täitma, mis tema välja andis. Kui nad ta käsku ei täitnud, oli tal õigus ja wõimalus neid ametist tagandada. Meil, Eestis, keskwalitsuse orgaane maakonnas ja linnades ei ole. Maakonna- ja linnawalitsused on omawalitsusasutused, neid ei saa kuidagi administratiiv teel sundida keskwalitsuse nõudeid täitma. On olemas üleüldine määrus, mille järele nende peale wõib kohtusse kaebada. Teiste sõnadega,

kui sõjawäe ülemus nõuab korterandmist ja omawalitsusasutus annab korteri, siis mingisugust sekeldust ei teki, aga kui ta ei anna mitte ja kui sõjawäeosad sinna tulewad, siis ei ole seaduse järele teist teed, kui jätta need inimesed, kes tulid, uulitsa peale; mine kaeba omawalitsuste peale kohtusse ja lase inimesi nii kaua uulitsal külmetada, kunni kohtuotsus tuleb ja kunni kohus sunnib omawalitsusasutusi sõjawäele korterit andma. Waat', selle asjaolu peale tahan ma rahwasaadikute tähelpanu juhtida. Et niisugune asjaolu juba seaduses eneses peitub, siis annab ta konfliktideks wõimalust.

Sündmuste käik Rakweres oli umbes järgmine: hakkas see asi juba mitte praeguse walitsuse ajal, waid ennem, nimelt juba detsembrikuul. Sellel ajal, kui sõjawägesid demobiliseeriti, siis kisti kokku sõjawäe asutused. Enne oli Rakweres sõjawäe warustuswalitsuse esitaja, kes pidi korterite eest hoolt kandma. See oli nimelt just spetsiel selle peal; see siis käis maakonna- ja linnawalitsused läbi ja iseäralisi sekeldusi sellel alal ei tekkinud. Aga detsembrikuul tõmmati sõjawäe asutused kokku, sõjawäe warustuswalitsuse esitaja wõeti Rakwerest ära ja läbikäimine omawalitsusasutustega korteri muretsemise asjus jäi otsekohe diwiisiülema hooleks ehk tema wolitusel — selle polgu wõi teise sõjawäe ülema hooleks. Peab tähendama, et sel ajal oli juba ette näha ja teada, et märtsikuu lõpul kawatsetakse nekrutid tuua, et neid õpetada, ja selle tarwis arwati tuua puhkusele mõned piiripealsed roodud, et neile puhkust anda ja neid sedawõrd õpetada, et nad pärast noori nekrutid, kes tulewad, õpetada wõiksid. Kui ei ole walimisõpetatud sõdurid, kes ohwitseridel aitaks noori nekrutid õpetada, oleks wäga raske sellega läbi saada. Seal aga tuli ilmsiks, et kõik kohaliku omawalitsusasutused, kelle poole sõjawäewõimud pöörasid, ei awaldanud mingisugust wastutulekut sõjawäewõimudele. Kõik — maakonnawalitsus, linnawalitsus ja kohalik riigimaadeülem — saatsid sõjawäe esitajaid kuhugi kaugeemale ja ei tahtnud korterit muretseda. Edasi tuleb märkida, et Rakweres linnawalitsus leidis wiimaks ühe palwemaja. Seda järel waadates leidis, et ühes toas oli ahi, tupp oleks umbes 20 meest wõinud mahutada, aga suuremas toas mingisugust ahju ei olnud. Siis anti pitsimaja, aga sõjawäelaste arwamise järele sellest weel ei jätkunud.

Ma loen siin mõned selle kohta käiwad telegrammid ette, 16. detsembril 1920 a.

„Palun Teie rutulist korraldust, et polgule juba homme nõutud ruumid 75 mehe peale ning lisaruumid töömeeskonnale kätte saaks antud. Teie korraldusest palun veel täna mulle teatada.“ See oli Rakwere linnawalitsusele 4. polgu ülema poolt. Siis telegramm 13. detsembril 1920 a. sõjawäe varustuswalitsuse korteri- ja ehitusosakonna esitajale. „Palun korraldust, et saaks 150 sõduri ja 10 hobuse jaoks Rakweres korralikud ruumid valmis muretsetud. Sõdurid tulewad linna nende päewade sees. 4. polgu majandusülem, kapten Waher.“ Siis telegramm nr. 669, 4. polgu staabist Rakwere linnawalitsusele, 16. detsembril 1920 a. „Täienduseks minu telefonogrammi nr. 667 peale palun korraldust, et 19. skp. 75 mehe tarwis wastawad ruumid saaks muretsetud. Korteri osakonda on nõudmine selle peale telefonogramm nr. 899 sisse antud.“ Jälle telegramm 16. detsembril 1920 a. „Telefonogramm nr. 667 peale teatab linnawalitsus, et linnal wabu ruume ei ole. Elanikkude korterist wäljatõstmiseks puudub korraldus ja ei ole otstarbekohane. Ainukene wäljapääsetee ruumide saamiseks on üks algkoolidest kinni panna, mis äärmisel korral teha tuleb. Rekwireerida wõiks veel Sinise Risti palwesaali, milleks siseministri poole oleme pööranud, aga senni wastust ei ole. Linnapea Liw.“ Edasi telegramm 1. diwiisi ülemale 4. polgu ülema poolt, 16. detsembril 1920 a. „Linnawalitsus teatas, et temal wabu ruume anda ei ole, olgu siis kui äärmine tarwidus seda nõuab, kusjuures mõni algkoolidest kinni tuleks panna ja selle ruumid siis polgule tarwitada wõiks anda. Wastawate ruumide rekwireerimise luba saamiseks on linnawalitsus siseministri poole pööranud, kuid senni tagajärjeta. Sellest teile ette kandes, palun korraldust, et polgule saaks wõimalikult pea kohased ruumid muretsetud, sest roodu ületoomist Rakweresse takistab ainult wiimaste puudus.“ Siis telegramm 23. detsembrist 1920 a. „Rakwere linnapea teatas telegrammiga, et rekwireeritakse Rakwere linna algkooli ruumid sõjawäe tarwituseks ja koolitöö on ruumi puudusel sunnitud seisma jääma. Palun teie kiiret korraldust tähendatud rekwireerimise seisma panemiseks, ehk kui juba rekwireeritud, siis kohe wabastada. Haridusminister J. Annusson.“ See telegramm oli haridusministrilt sõja- ja siseministrile. Siis telegramm 1. diwiisi ülemale sõjawägede staabiülemalt. „Haridusministrilt on saadud järgmine telegramm: „Rakwere linnapea teatas telegrammiga ja nõnda edasi..

Palun teatada, milles asi seisab.“ See oli sõjaministri küsimine. Sealt wastatakse: „4. polgule, kes senni täies koosseisus ranawalwes seisnud, ning nüüd ennast reserwi koondab, on korterit Rakweres, kus tema staap asub, tarwis. Korteri muretsemise üle pöörasin ma nõudmisega linnawalitsuse poole ja tegin wastawa ettekande sõjaministrile. Kindral Tõnisson.“ „Sõjaministeerium. Ärakiri Wabariigi Walitsusele. Siin juures käesolewat telegrammi ette kandes toetan kindral-major Tõnisson'i palwet ja palun asja wõimalikult ruttu otsustada. Kindral-major Larka.“ Peaministri resolutsioon: Siseministrile. „Sõjaministeeriumile ruumide saamiseks sõjawäele wõimalikult wastu tulla.“ 23. 12. 1920 a. Piip.“ „Esimese diwiisi ülemale. Rakwere mõisa ruumid on tühjad suwest saadik; linnawalitsus ruume ei anna. Palun teie luba sõdurite Rakwere mõisa paigutamiseks. Ruumid on wäeosale soowitawad. 4. polgu ülem Aalberg.“ Nüüd kindral Tõnisson telegrafeeris 4. polgu ülemale. Ärakiri sõjaministrile, siseministrile ja Rakwere linnapeale. „Kui linnawalitsus ruume muretsevad ei ole, vaatamata paljukordsete nõudmistele peale, panna mehed, kui nad piiriwalwelt puhkusele tulewad, omawoliliselt nendesse ruumidesse mis pikaajalisest wahetpidamata piiriwalwe teenistusest wäsinud sõdurite paigutamiseks kõige enam wastawad ning missugune toimetus wõimalikult wähesel mõedul elanikkude rahu rikub. Izatahes peawad kõik isamaakaitsjad korterit saama ning korralikku korterit.“ Siis 27. jaanuaril 4. polgu staabist: „Kannan ette, et minu poolt on teie telegrammi nr. 39 põhjal polgule tarwisminewate ruumide ülewõtmiseks komisjon määratud, kes kokku astub 29. jaanuaril s. a. kell 13. Oleks tarwilik rekwireerimise luba sõjaministri läbi, palun teie korraldust.“ Esimese diwiisi staabist. 4. polgu ülemalt. „Sõjaministrile ärakiri. Waatamata minu mitmekordset ettepanekute peale sõjaministrile, et Rakwere linnawalitsus 4. pataljoni osadele tarwisminewaid ruume ei anna ja minu palwete peale, et linnawalitsus seda tegema sunnitaks, ei ole senni Rakwere linnawalitsuse peale mõju awaldada suudetud, et ta pisikese garnisoni tingimata tarwidustele wastutulelikum oleks. 29. 1. 21. on 4. polgu ülem sunnitud omawoliliselt linnas ruume roodu alla wõtma, kes aastapikkusest wahetpidamata piiriwalwe teenistusest nüüd reserwi tuleb, kui tema selleks ajaks ruumide rekwireerimise luba ehk muud korraldust ei saa. Tõnisson.“

See oli sel ajal, kui mina ametisse astusin. Niisuguses seisukorras leidsin mina selle asjaolu. Mina pöörasin siis kohe siseministri poole, et tema seal appi tuleks. Siseminister wastas minule, et tema annab linnawalitsusele käsu, et nemad ruumid muretseks ja ühtlasi minule soovitas, et mina telegrafeeriks in 4 polgu komandeerile, et tema pööraks rekwireerimise komisjoni poole. Mina saatsin niisuguse telegrammi, mis tema 29. kätte on saanud: „Rakweres peab olema maakonna rekwireerimise komisjon, kelle poole tuleb pöörata otsekohe nõudmisega, et wäeosadele korterid oleks muretsetud. Asjast on siseministrile teatatud korralduse tegemiseks maakonna ja linnawalitsustele. Sõjaminister Soots.“ Polgukomandeer oli otsustanud sellekohase seaduse järele, mida nõnda mõista wõib, et kui tarwis on rekwireerida, siis niisugune komisjon kokku kutsuda 29. 1., et sel ajal wabad olewad Rakwere mõisa ruumid rekwireerida. Pean tähendama, et nendest ruumidest on mitu sõjawäge üle käinud: omal ajal olid seal Wene sõjawäed, siis okkupatsiooniaegsed ja pärast Eesti wäed. Sellepärast ei ole see maja mitte kõigeparemas korras ja ilma remondita seal erisikud elada ei wõiks, mis ka pärast selgus. Aga et seal ahjud sees olid, ukсед, aknad ees, siis muidugi ta hädapärast peawarju andis. Nagu ma juba nimetasin, ei elanud seal keegi sees, sellepärast otsustati need ruumid rekwireerida. Linnawalitsuse, maakonnawalitsuse ja politsei esitajate poole sai pööratud ja 29. jaanuaril 1921. a. 4. jalawäe polgu ülema päewakäsk Nr. 27 § 7. põhjal kokkutulnud komisjon järgmises koosseisus: esimees leitnant Baurmann, liikmed: alamleitnant Temant ja lipnik Schuban. Rakwere linna-politsei esitaja juuresolekul wõtsime polgu tarwitada Rakwere mõisa rahwamaja selt-sile renditud majast järgmised ruumid all-pool tähendatud korras: weranda — 9 aknaruutu puuduwad, aknad ühekordsed, elektrishalter katkine. Eeskoda — ukse kõrwal akendel puuduwad kolm ruutu jne.“ Nii on selles aktis üles loetud, missuguses seisukorras ruumid on ja sellest on selgesti näha, et ilma remondita teised inimesed seal ei oleks wõinud elada, aga Eesti sõdurid, kes frondil palju halwemates tingimistes elanud, nemad oleks rõõmsadki olnud, kui nad niisugused ruumid kätte oleks saanud. Akti lõpul on tehtud märkus: Diwiisi kontrollesitaja kohale ei ilmunud, linnawalitsuse esitaja, korteri osakonna esitaja

ilmusid, kuid protesteerisid ruumide ülewõtmise asjus ja lahkusid. Akt on kokku seatud kolmes eksemplaaris“.

Nüüd tuleb juriidiline küsimine, kas lugeda, et selle akti järele on maja tõesti rekwireeritud wõi ei ole? Selle küsimise peale wõib wastata mitmel wiisil, nõnda kuidas selle asja peale waadata. Wõib waielda selle akti juriidilise makswuse juures, ehk selle rekwireerimise juures de jure. Aga peale selle, kui linnawalitsuse ja politsei esitajale oli teada, et neljas polk oli selle maja üle wõtnud, kus senni keegi ei elanud, oli maja igatahes selle polgu käes tarwitada de facto. Nõnda oli see ülewõtmise lugu. Järgmiselt arenes asi aga niowiisi: tähele pannes, et linnawalitsus ja seltskond protesteerisid, püüdsid sõjawäewõimud sõduritele mujal korterit saada ja seda maja wabastada rekwisitsioonist nii pea, kui nad mingisuguse korteri sõduritele leiaksid ja selle tarwis pöörasid nad uuesti maakonnawalitsuse poole, kas ei saaks ehk linna ligidal mõisades ruumi. Selle peale wastati neile, et wõiks saada. Kui nad aga hakkaksid otsima, siis selgus, et mõisad linna ümbruses ei kõlbanud, sest ruumid olid liig wäikesed, et neisse üht roodu mahutada. Oli küll üks mõis, aga seal oli juba patarei sees, nii et mahutada ei saanud. Rakwere mõisamaja oli sõjawõimude käes, aga et esialgu nii palju sõdurid frondilt ära ei toodud, kui kawatsetud oli, siis see maja faktiliselt tarwitu-sele ei tulnud, tema jäi nii öelda reserwiks ja otsimine ruumide järele Rakwere ümbruses kestis edasi.

Selle kohta on mul au järgmised dokumendid ette kanda. Telegramm Nr. 193. 4. polgu staabist 12. II. 21. Diw. ül. 1. Kannan ette Wiru maakonna rekwireerimise komisjoni esimehe kaudu saadud peakomisjoni telegrammi: 11. II. 21. Koha peal toime pandud uurimise tagajärjel käsib siseminister mitte mingisuguseid ruume Rakwere linnas sõjawäele rekwireerida. Sõjawõimudelé teatada, et kunni küsimuse lahendamiseni walitsuses ja sõjaministeeriumis wõib sõjawäed paigutada ümberkaudu mõisadesse. Nr. 191. Peakomisjoni esimees Lepp. Palun korraldust Polk. ül. 4 k. t. alampolkownik Aalberg“. Telegramm Nr. 138 1. diwiisi staabist 12. II. 21. Polk. ül. 4. Rakwere ligemas ümbruses ruumi ei ole. 4. pataljon peab Rakwere linna mahutatud saama. Tõnisson“. Telegramm Nr. 4. polgu staabist 15. II. 21. Diw. ül. 1. „Kannan ette, et 14. skp. wiibis Rakweres sõjaministri poolt korteri küsimuse lahendamiseks kohale

komandeeritud alampolkownik Luik. Läbi-rääkimistel kohaliste omavalitsuste esitajatega mingisugusele kindlale otsusele ei jõutud. Polk. ül. 4. k. t. Alampolkownik Aalberg. Peab ütleva, et peale selle linnawalitsus oli saatnud protesti sise-ministrile. Oma poolt saatis kindral Tõnison järgmise seletuse, mida ette kannan: „Sõjaministrile. Kindral Larka käest kuulsin täna, et Rakwere linnas suurt ärewust ünnitada see asjaolu, et seal asuvad sõjawäeosad enestele korterit nõuda, ning sellega kodanikkude elamise mõnu kitsendada. Pean tarwilikuks asja kohta Teile järgmist ette kanda: Wene walitsuse ajal, iseäranis ilmasõja teisel poolel, asus Rakweres suutrel arwul Wene sõjawäge ja igasuguseid sõjawäe asutusi, kes selles linnas kõik ruumi leidsid, ilma et kodanikkude seas vähematki ärewust ehk rahulolematust wälja oleks kutsunud. 1917. a. seisin ka mina polguga Rakweres. Polgus oli 8.000 meest. Polgu staap ja suur osa polgust mahtus linna ära, waatamata selle peale, et selles linna peale selle weneaegne maakonna rahwawäe ülema walitsus, sõjawäe suur toitluspunkt, suur leiwaküsetus ning Wene 1. korpuse staap terwes koosseisus asus. Kõik nimetatud wäeosad ja asutused olid korralikkudes ruumides ning linnawalitsus ja linnaelanikud ei kaebanud kunagi selle üle, et neid rõhutakse. Praegu asub Eesti Rakweres ainult 4. polgu tillukene staap, selle polgu 4. pataljon ning osa diwiisi intendantuurist, kokku umbes 400 meest, kuid linn kaebab, et sõjawägi teda rõhub ning elanikkudes ärewust sünnitab. Mina isiklikult olen põhjalikult orienteerinud, missugusel mõõdul meil kodumaa linnad sõjawäe linnasasumise all kannatawad ja ma pean tunnistama, et wälja arwatud Paide ja Haapsalu, kus sõjawäge koguni ei asu, Rakwere ainukene linn Eestis on, keda sõjawägi mitte ei koorma. Minu juhtnõõre täites, on Rakwere garnison ruumide tarwitamise mõttes alati äärmiselt tagasihoidlik ning arwuliselt on selle linna garnison Eesti Rakweres alati väikene olnud. Kogu wabadussõja kestwusel, kuna kõik kodumaa linnad sõjawäge täis olid, asus Rakweres ainult diwiisi tagawara pataljon mõne saja mehega. Läänud suwe algul asus seal lühikest aega Balti pataljoni pisike staap. Balti pataljoni likwideerimise järele jäi linn koguni ilma sõjawägedeta. Läänud sügisel tuli tarwidus linna 4. polgu staapi paigutada ja siis algas wahetpidamata senni kestnud jant ruumide pärast. Sõjamineisteriumil linnas oma maju ei olnud,

linnawalitsus aga ruumi anda ei soowinud. Ja kui ta seda siiski suurte pealekäämistega tagajärjel tegi, siis pakkus ikka niisuguseid lagunenud ja elanikkude poolt mahajäetud waremeid, kus hädapärast loomi pidada wõib. Õige, et linna suur hulk kõigeparemaid ruume laialiste kodanliste asutuste käes on, nagu maakonnawalitsus, maakonna riigimaade-ülem, maakonna metsade-ülem, jne., kuid ruumi jätkuks küllalt ka väikese sõjawäeosaga jaoks, kui linnawalitsus, mille eesotsas wabadussõja ajast senniajani Jakob Liiw oli, wähegi wastutulelik olla oleks soowinud. Rakwere ei ole kogu wabadussõja wältusel mingisuguseid sõjaraskusi tunda saanud, ta on Wiru wäerinna seljataga nagu wanajumala hõlma all olnud, sellepärast ei suuda selle linna kodanikud ega tema walitsus rahwawäe teeneid ja tarwidust rahwawäe järele nüüd ning edaspidi hinnata. Mina tean, missugustes tingimistes asub meie rahwawägi praegu Tartus, Walgas, Wiljandis ning Pärnus ja ma pean tunnistama, et kõigis nimetatud linnades sõdur wõrdlemata paremates tingimistes asub, kui Rakweres. Kuid siiski nurisetakse linnas raskuste üle, mis korterite andmine sõjawäele sünnitab, ning tarwitatakse igasuguseid teid ja abinõusid, et sõjawäge weel halwematesse korteri tingimistesse paigutada. Näituseks said hiljuti polgu instrktorite meeskonna alla käsitööliste seltsi puhweti-ruumid määratud. Waewalt jõudis meeskond sisse astuda, kui seltsi esitajad minu juure ilmusid tungiwa nõudmisega, puhweti-ruumid wabastada, sest et selts wiinajoomise luba muretsemiseks suurt waewa on näinud ja kulu kannud ning nüüd, kus puhwet käimas, paigutatud sõdurid sisse, mille tagajärjel seltsiliigetel wõimalus puudub koos wiibida ning tujutõstwa waheldusega waba aega mööda saata. Et mina nende soowi rahuldada ei wõinud, siis kaebati edasi kõrgematesse asutustesse. Kui kõrtsid ja linnarahwa korteri lahedad tingimised riigile suurema tähtsusega on, kui rahwawägi, siis muidugi tulewad ka käsitööliste seltsi puhweti-ruumid wabastada.

Rakwere ligemas ümbruses ruume sõjawäe mahutamiseks praegu ei ole. Suurem osa mõisadest on juba tükeldatud ning mõisamajad asunikka täis. Senni tükeldamata mõisad on maakonnawalitsuse, linnawalitsuse, koolide ehk teiste sarnaste asutuste tarwitada. Tartu, Wõru, Walk, Wiljandi ja Pärnu on wabadussõja kangelastele ka rahuaja tingimistes ruumi leidnud, ilma et see linnaelanikkude seas ärewust

oleks tekitanud; ruumi peab jätkuma ka Rakweres selle polgu wäikestele osadele, kes wabadussõja algul esimesena waenlasele Narwa all wastu astus ning esimesena Eesti wabariigi eest werd walas.“

Peau ütles, et kui selle paberi olin saanud, sain mina siseministrilt teate, et linnawalitsus kaebab, nagu ei tahaks sõjawäewõimud mõisaid sugugi tarwitada ja wägiwaldselt tahta linna jääda. Siis komandeerisin ma asja järelwaatamiseks polkownik Luik'i, kes mõned päewad Rakweres wiibis ja tagasi tulles ütles, et tema linna ligidal olewad mõisad ise läbi sõitis. 7 wersta linnast eemal olla Winni mõisatore maja, aga seal on puudus keskküttest, mis ära on lõhutud, ja kõik toad on ilma ahjudeta. Selles mõttes wõiks neid ruume ainult tulewikus tarwitada ja sõjawäeosasid sinna paigutada, kuid nüüdsel ajal ei ole mingisuguseid elamiseks kõlbulikke ruume seal olemas. Peale selle, et ei ole sugugi õige, nagu ei tahaks kindral Tõnison sõjawägesid mõisadesse mahutada. Kindral Tõnison on ka selle peale wälja läinud, et mitte üksi 5 ja 6 wersta eemal linnast, nagu oli kawatsetud, waid ka 15 ja 20 wersta kauguselt ruume on kuulatud. On weel olemas Porkuni mõis, kuid see on sedawõrd kaugel, et sinna ei wõi sõjawäelasi paigutada. Niisugune keeruline on sõduritele korterisaamise küsimus, ja korterite otsimine sõjawäe tarwis kestab ikka edasi. Wiimaks peab peatama selle juures, et kas ei oleks wõimalik saada ehk selleks Aaspere mõisa ruume, see on umbes 17 wersta Rakwere linnast kaugel, kuid kirjawahetusel selle kohta ei ole ka mingisuguseid tagajärgi olnud. Kui pöörati rekwiireerimise komisjoni poole, siis wastas see, et Aaspere mõis on riigi käes ja tähendab, sellega on ta kroonu oma, ja kes seal majas elawad, on niisama riigiteenijad, nagu sõjawäelasedki. Rekwiireerimise komisjon ei leia mitte otstarbekohase olewat ühte kroonuasutust majast wälja ajada, et teisi sarnaseid sisse paigutada.

Ma luban omale mõned dokumendid selle kohta ette lugeda: 4. jalawäe polgu ülemale. „Ettekirjutuse nr. 3230 põhjal 3. märtsist s. a. waatasin järele Aaspere mõisa ruumid sõdurite mahutamise ja remondi eelarwe mõttes ja leidsin I. ülemine kord (herrastemaja) 1) ringkonnawalitseja korter — 2 tuba, sinna wõib panna 22 woodit, 2) walitseja korter — 4 tuba, wõib sisse panna 20 woodit, 3) tühje tube, — 2 — 20 woodit, 4) lukus toad — 6, — 60 woodi ruum. II. Alumine kord. 1) ruumid, mis wõib tarwitada: 13 tuba —

98 woodi jaoks. Kõigis neis ruumides keskküte ja ahjud korras. Kõrwalised ruumid korras. Keskküte nõuab kerget parandust. III. Endise walitseja maja: 1) 8 tuba ja köök. Ruumid täiesti korras, omaniku kraam sees, kes ise Tallinnas elab. Sünnis ohwitseri jaoks. IV. Saun, leiwaahi ja tallid on olemas. Kui ruumid täiesti korda seada sõdurite elamiseks ja pikemaks ajaks tarwitada wõtta, siis oleks tarwis järgmised tööd teha: 1) keskküte parandada, mis töö ja materiaali muretsemisega maksaks 30 tuhat marka, 2) köök korda seadida, leiwaahi parandada, riulid ja laud teha — 1500 marka, kokku 45 tuhat marka. Oleks soowitaw, et ringkonnawalitsejal olewad ruumid saaksid wabastatud, kes wõiks üle minna Loobu mõisa, kuhu ka tema omale on palgatalu määratud. Mõisawalitseja tuleks ümber paigutada endisesse walitseja majja. Kui see korraldus läbi saaks wiidud, siis oleks wõimalik ruume saada 220 woodi jaoks ehk rohkem. Remondi tööd on wõimalik ühe nädala jooksul ära teha. Kapten Waher“. Järgmine telegramm on diwiisiülemale. „Olen Aaspere mõisa ruumid järele waadanud, mis kõik täiesti korras on, wälja arwatud keskküte, mille remont umbes 25 tuhat marka maksma läheks. Oleks tarwilik, et mõni eriteadlane kindla eelarwe remondi kohta kokku seaks. Ahjudega kõetakse 5 tuba. Kogu mõisa wõiks mahutada kaks roodu. Praegu on aga osa ruume ringkonna- ja mõisawalitseja ning teenijate tarwitada. 10 toas seisab lukustatud mõisaomaniku kraam. Tühje ruume jätkub ainult ühele roodule. Alampolkownik Aalberg“. Järgmine teadaanne I polgu ülemale. „Kannan ette, et teie resolutsiooni põhjal minu raporti nr. 406 peale pöörasin Wiru maakonna riigimaade-ülemale Aaspere mõisa herrastemaja ruumide sõjawäe alla andmise asjus ja sain eitawa wastuse. Riigimaade-ülem teatas, et tema wõtab seisukoha mõisaruumide asjus, mis riigi arwel peetakse, sarnaselt, et mitte ei luba sõjawäeosasid sinna paigutada ja omawolil sõjawäeosade sissepaigutaja kaebab tema kohtusse. Kapten Waher“. 4. jalawäe polgu ülemale. Raport. „Kannan ette Teie ettekirjutuse nr. 3292 põhjal, olen täna Essu mõisa ruumid läbi waadanud, mille põhjal järgmist ette kannan: Ainukeseks wabamaks hooneks on mõisa elumaja, kuhu wõib mahutada umbes 70 sõdurit ja ühe kantselei; saaks ka ühe köögi eraldi omaniku köögist, mis aga remonti tarwitab. Tähendatud ruumides on kaks ahju, mis ka seestpoolt küljest parandust

nõuawad. Ruumid on muidu väga korralikud ja kenad. Igas ruumis on otstarbele wastaw mööbel sees, ahjude ja köökide remont tuleks umbkaudsel 10 tuhat marka maksma, mis sellekohase spetsialisti poolt punktipealsemalt hinnatud võiks saada. Peale selle arwati, et postijaamas ruumid wõib ära wõtta. Minul ei olnud wõimalik selgeks teha nende ruumide wahekorda wallawalitsusega. Elanikkude seletuse järele olla kunagi suwel seal asunud 1-se Eesti polgu jaod, mis künides ja Tammismäe mõisas olla seisnud. Alamleitnant Temant.“ 4. jalawäe polgu ülema kiri Wiru maakonnawalitsuse esimehele. „Palun kiires korras polgule teatada, kuhu mõisa võiks ruume saada 250 sõduri jaoks, ühes ruumidega 10 ohwitseri ja 10 hobuse jaoks. Ruumid on soovitatud ühes mõisas terve roodu jaoks (118 meest) ehk wõimalikult läheduses. Sõdurid peawad mahutatud olema ruumidesse wooditega. Polk oma poolt soovib saada Arkna, Essu ja Piira mõisa ruumid, ehk terwes koosseisus Aaspere mõisa herrastemaja. Alampolkownik Aalberg.“ Teine kiri: Wiru maakonnawalitsuse esimehele. „Kirjawahetust tagasi saates palun weel kord teatada, missugused mõisad leiab maakonnawalitsus kõigekohasemaks polgule üle anda. Kõik mis puutub rekwireerimise läbiwiimisse, saab polk talitama seaduses ettenähtud piirides. Alampolkownik Wende.“ Telegramm rekwireerimise peakomisjoni esimehele Tallinnas. „Ruumide puudusel Rakweres noorte sõdurite jaoks palun kiiret korraldust, et polgu alla saaks rekwireeritud ruumid Arkna mõisas ja Aaspere mõisa herrastemaja, mis tühi seisab peale ringkonna- ja mõisawalitseja korterite, kellel aga sündsad ruumid tühjalt seismas walitseja majas. Alampolkownik Aalberg.“ Selle peale wastab Wiru maakonnawalitsuse esimees: „4. jalawäe polgu ülemale. Kirjawahetust tagasi saates teatab maakonnawalitsus, et tema kohasemateks mõisadeks 4. polgu wäeosade korteriteks peab: Neeruti, Undla, Hulja, Winni ja Essu. Arkna mõisa kohta ei saa maakonnawalitsus nõusolekut anda põhjustel, et seal korterikitsikus äärmiselt suur, osa mõisateenijaid juba herrastemajas elab ja sinna kõigelahemal ajal kaks perekonda paigutada tuleb. Peale selle asub maakonnawalitsus herrastemaja katuse kapitaalsole remondile ja mõisas puuduwad täiesti wabad talliruumid. Mis puutub Piira mõisa, siis antakse selle hooned maadeülema nõusolekul 1. mail käesolewal aastal Rakwere linna ja maakonnawalitsuse ühise

haigemaja kasutada. Need mõisad said järele waadatud ja teatatakse: 1) Neeruti mõis tuleb wäljajagamise alla. Sinna mahutatakse rahwaülikool, walitseja maija — wallakool. 2) Undla mõisas on 1. suur-tükiwäe polgu staap; wabaid ruume ei ole. 3) Winni mõis tarwitab umbes 4 miljoni remondi kuludeks. 4) Essu mõisa võiks ühes Arkna mõisaga tarwitada. 5) Hulja mõisa võiks pärast remonti umbes 50 sõdurit mahutada.“ Need on kõik need teated, mis nende mõisade kohta oli. Üleüldse tuli wälja, et ikka nii palju sõdurid, kui tarwis, nendesse mahutada ei saa. Järgmine on telegramm 4. polgu staabist: „Palun rutuliselt teatada, kas ja missugusel arwul on wõimalik Undla ja Neeruti mõisadesse minule alluwa polgu osad paigutada. Ühtlasi palun teatada, kas kolmas patarei on diwiisiülema wõi teie korraldusel Neeruti mõisa üle wiidud.“ Nüüd on rekwireerimise komisjonile järgmine telegramm saadetud: „Polguülemal ei ole õigust rekwireerimist nõuda. Arkna mõis walitsetakse Wiru maakonnawalitsuse ja Aaspere — riigi poolt, seega ei kuulu ühe riigiasutuse õiguste kitsendamine teise riigiasutuse poolt rekwireerimise komisjoni wõimupiirkonda. Sellepärast tuleb 25. juuni ajutise määruse „Riigi Teatajas“ nr. 40 1919 a. järele talitada ja maakonnawalitsuse poole pöörata, kes kohustatud on ruume muretsema. Aaspere kohta pean edasi ütlema, et seda tähele pannes, et kohalik riigimaade-ülem oli Aaspere üleandmisest sõjawõimude kätte lahti öelnud, rekwireerimise komisjon ei leidnud enesel ka mingisugust wõimu seda maja rekwireerida. Mina olin arwamisel, et põllutöministeerium saab oma teated maakonna riigimaade-ülema käest. Et maakonna riigimaade-ülem eitawa seisukoha wõttis, sellepärast esinesin mina Wabariigi Walitsusele ettepanekuga, et Aaspere mõisa herrastemaja saaks antud sõjaministeeriumi tarwitada. Et seda küsimust ruttu lahendada, läks see ettepanek otsekohe Wabariigi Walitsusele. Riigiwanem waatas selle ettepaneku läbi ja tegi resolutsiooni peale: „Wabariigi Walitsus ei ole selle jaoks olemas, et niisuguseid wäikseid küsimusi lahendada.“

Peab ütlema, et see resolutsioon oli tehtud enne pühi, aga jõudis põllutöministri kätte pärast pühi ja lahendamist ei toonud. Et mujalt ruume kusagilt ei olnud saada ja 30. märtsil pidid nekrutid juure tulema, oldi sunnitud ikkagi Aaspere mõisa herrastemaja tarwitama. 29. märtsil rääkis polgukomandeer herra Juhkam'iga läbi,

kes ka nõus oli ühte osa tubadest sellest majast sõjawäe tarvitada andma. 30. märtsil aga selgus, et kuna ennem keegi selles majas ei elanud ja sellepärast sõjawäewõimud selle maja oma walwe all hoidsid, ilmusid 30. märtsil remontöörid. Siin tuleb märkida seda asjaolu, et just selsamal päeval, 30. märtsil, kui nekrutid juure pidid tulema, hakkas Rakwere haridusselts maja, kus enne keegi ei elanud, remonteerima. See remont hakkas imelikul viisil just akende mahawõtmisega ja ahjude lõhkumiselega. (Rahwasaadikute hulgas walitseb naer. Rkl. J. Tõnisson: Huligaanid!) Et asja selgitada, sean ma küsimuse üles, misugune pidi see rahwamaja õieti olema? Seal pidi muidugi lugemistuba olema, kuid ka puhwet ja mitte ilma alkoholi joogita. Teiste sõnadega, seal pidi saama wiisakas kõrts, nagu neid palju meie maal on. Sarnase rahwamaja kälmapanekust kuuldawasti olid huwitatud ka linnapea Liiw ja ka herra Juhkam. Sarnast remonteerimist algades oldi wist küll sel arwamisel, et sõjawäel, kuhu uued nekrutid juure pidid tulema, on just nüüd hädapärast korterit tarwis, ja kui nemad kahe kunni kolme päewa jooksul kusagil mujal teise korteri leiawad, siis nad wõiwad seal peatama jääda ja sellele majale uuesti aknaid ette pannes ja ahjusid sisse tehes, rahwamaja wõidakse käima panna. Niisugune on see loogiline järeldus, mida mina siin wõin teha. Selle asja kohta selgusemuretsemiseks tõi polkownik Breede, kes koha peal käis ja asja järele waatas, käesolewad dokumendid. Pean ütleva, et enne seda pöörasin ma siseministri poole wastawate sammude astumiseks, kes ka järgmise telegrammi herra Liiw'ile saatis: „Rakwere. Herra Liiw. Omawoli tarwitamise wastu, ükskõik kelle poolt, tuleb wõidelda seaduslikkude abinõudega. Laske protokoll teha, kaebage, nõudke kahjutasu. Ruumide muretsemine sõjawäele on omawalitsusasutuste kohustus. 583. Siseminister Einbund.“

See on kõik materjaal, mida mina selles asjas olen saanud ja mis küllalt lubab seda asja selgitada. Tuleb nõndawiisi välja, et meie seadus on selles mõttes halb, et ta tarwilisel määral ei suuda omawalitsusasutuse peale mõju awaldada. (Rkl. O. Amberg: See on Tööerakonna kants! Rkl. J. Seljamaa: Omawalitsused laiali!) Oleks tarwis, et Wabariigi Walitsus wõiks teisel teel, kui kohtu teel, omawalitsuste peale mõjuda. Tsiwiilasjades ja kõigis teistes asjaoludes wõiks ehk nõnda küll talitada, aga sõjawäe korterisse mahutamise asjus,

kus waja ruttu talitada, — siin ei ole see sugugi kohane. Asjassepuutuwa seadus juba peidab eneses sarnaseid järeldusi, nagu praegu on ilmsiks tulnud.

Arupärimise sisseandjad on küsimisega esinenud: 1) kas on kirjeldatud wägiwalla juhtumine tõsi? Selle peale wastan, et asja teile faktiliselt olen seletanud ja sellest seletusest küsimise peale wastust wõib leida. Teiseks küsiwad arupärijad: mis on põhjuseks, et sarnane juhtumine välja kutsutud? Wastan, et peapõhjus seisab selles, et seadus ei wasta sugugi nõuetele, nagu juba ütlesin. Seadus sõjawäele korterite muretsemise asjus ei ole sarnane, nagu ta peaks olema. Ta annab sõjawäele selles asjas, nii öelda, linna- ja maakonnawalitsuste armu alla, — kui need tahawad armu nende wastu üles näidata, siis saab sõjawägi korteri, kui nad armulised ei ole, ei saa. Nagu ma juba ütlesin, praegusel juhtumisel on see wastutulematust seletatawa weel sellega, et need isikud ise, kes kohustatud on sõjawäele korterit muretsema, kuuldawasti olid isiklikult huwitatud, et see maja, mis Rakweres sõjawäele kõlbulik oleks olnud, erahuwide jaoks ära kasutatud oleks saanud. Kolmanda küsimise peale — mis mõtleb sõjaminister teha, et tulewikus sarnased juhtumised ei korduks, — pean ütleva, et nagu ettekantud kirjawahetusest ja minu seletusest selgitud, on sõjaministril praegusel juhtumisel wõimatu midagi teha. Mina juhin selle peale rahwaesitajate tähelpanu ja palun juhtumist, mida täna olen ette kannud, meeles pidada sel korral, kui omawalitsuse seaduse välja annate. Peab leidma abinõusid, et ilma kohtuta taltsutada sarnaseid asutusi, kes kohuseid, mis seadus neile peale pannud, ei täida, et neid sellega oma kohustetäitmisele sundida.

Eraldi tahaks ma tähelpanu juhtida üleüldse selle peale, misugune olukord tekkinud on praegu tsiwiilwõimude ja sõjawäe wahel. Aasta, ehk natuke rohkem tagasi lõpetasime sõja, mis nüüd nähtawasti hõopis meeltest on ununenud. Sõjawäele, kes siis nii wäga tarwis oli, ei taheta praegusel ajal kuhugile korteritki anda. Kui sõjawägi siis ühel ehk teisel teel omale korteri wõtab, siis kuulutatakse kohe ilmale laiali — meie sõjawägi tarwitab wägiwalda. See sõjawägi, kes 1½ aastat tagasi meie riiklise iseseiswuse üles ehitas, see sõjawägi olla niisugune, et tema tarwitab wägiwalda. (Rhs. T. Kalbuskohalt: Tuleb sagedasti ette!) Seda ei tule sõjawäewõimude poolt kusagil ette, aga üksikud sõdurid pole mõõduandwad.

Ja kui see ka ette tuleks, siis ainult siis, kui sellele sunniwad asjaolud. Embkumb — kas olgu meil sõjawägi, kes korda alal hoiab, wõi ärgu olgu sõjawäge üleüldse. (Rkl. J. Seljamaa: Ei pruugi sellest kõnelda!) Kui teie leiate, et sõjawäge tarwis ei ole, siis saatke ta laiali, kui aga leiate, et sõjawäge tarwis on, siis peawad omawalitsusasutused oma peale pandud wastawaid kohustusi täitma ja ei pea mitte kiskuma sõjawäge niisugusesse wahekorda tsiwiilwõimudega, nagu minu ettekandest täna on näha ja missugust wahekorda mitte normaalseks ei tohi pidada. (Kiiduwaldus paremal pool ja publikumi hulgas).

**5. Põllutöö- Juhataja O. Strand-
ministri man:** Palun rahwast oma
wastus Rkl. rahulolemist mitte awaldada.
Sd. r. aru- Järgmine päewakorra-punkt
pärim. peale on põllutööministri wastus
Karki mõisa Sots.-dem. rühma arupäri-
asjus. mise peale põllutööministri
korralduste kohta Saare-

maal. Wahepeal on aga sisse tulnud Riigikogu Juhatusese küsimine E. Rahwaerakonna Riigikogu rühma poolt siseministrile püriwalwe asjus. Kodukorra § 61 põhjal on Riigikogu Juhatus kohustatud koosoleku ajal sissetulnud küsimistest ehk arupärimistest Riigikogule teatama, kusjuures Riigikogu oma arwamist awaldab, kas soowitakse seda tänasesse päewakorda wõtta, wõi mitte. Soowitakse arupärimise ettelugemist? (Ei soowita). Panen hääletamisele. Kes on selle poolt, et sissetulnud küsimist täna päewakorda wõtta, palun käed üles tõsta. Kes wastu? Wastu ei olda. Sellega on küsimine päewakorda wõetud. Kas tehakse ettepanekuid, mitmenda punktina küsimist päewakorda paigutada? (Rahwaerakonnast: Wiimase küsimisena enne seaduseelnõu!) On ettepanek tehtud küsimist panna wiimaseks punktiks enne seaduseelnõu Eesti-Wene raudtee-konwentsiooni kinnitamise kohta. Panen selle ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse). Wastu ei olda. Sellega on see ettepanek wastu wõetud.

Riigikogu läheb päewakorras edasi.

Põllutööminister B. Rostfeldt: Arupärimine, mille peale ma wastata tahan, on sisse antud Wabariigi Walitsusele webruarikuul rahwasaadikute herrade A. Jõeäär'e, L. Johanson'i ja A. Palwadre poolt. Riigikogu liikmed on wist arupärimise sisu ära unustanud, mispärast ma enesele luban arupärimist weel kord ette kanda:

Riigikogule. 4. jaanuaril 1921 aastal oli Torgu wallanõukogus, Saaremaal, Karki mõisast planeeritud kruntidele kandidaatide määramine. Põllutööministreeriumi telegrammiga nr. 14865 oli riigimaade-ülemale ette kirjutatud selle mõisa südamest, endise omaniku walikul, kuus planeerimise teel saadud maaüksust wälja andmata jätta.

Kuna tähendatud mõisast kõiges 11 üksust planeeritud, maasoowijaid sõdurid ja maatainimesi aga 21 perekonda üles antud, ei leidnud wallanõukogu wõimaliku olewat asuda maasaajate nimekirja kokkuseadmisele sarnasel juhtumisel, kui enam pool mõisa endisele omanikule tagasi antakse ja 75% maasoowijatest rahuldamata peawad jääma. Et põllutööministreeriumi korraldus täielises wastolus on maaseadusega ja maareformi teostamise määrustega ning õiglustatud maasaajate sõdurite seas põhjendatud meelepaha sünnitab, paneme Riigikogule ette walitsuse poole pöörata järgmise arupärimisega:

1) Kas on walitsusel teada põllutööministreeriumi korraldus Karki mõisasüdamest kuue planeerimise teel saadud maaüksuse wäljaandmata jätmise kohta, endise omaniku wäljawalikul?

2) Mida kawatseb walitsus teha seadusliku korra jaluleseadmiseks?

Seda arupärimist palume rutuliseks tunnistada, kohe päewakorda üles wõtta ja walitsusele wastamiseks seitsmepäewane tähtaeg määrata.

Eesti Sotsiaaldemokraatlise Tööliste Partei Riigikogu rühma nimel (Allkirjad) A. Jõeäär, A. Palwadre, L. Johanson. Tallinnas, 17 weebruari 1921.

Karki mõis Saaremaal, on üks wäiksematest Saaremaa mõisadest ja sellepärast oli põllutööministreeriumil kawatsus teda wiimases järjekorras planeerida. Aga siiski oli see mõis planeeritud ministreeriumi poolt minewa aasta kewadel ja sel kewadel wäljaandmisele määratud. Et mõisa endine omanik põllutööministri poole pööras temale wõimalikuks teha tema suure perekonna jaoks mõned tükid ajutiselt tarwitamiseks jätta, tegi põllutööministreerium korralduse telegraafi teel, et kuus maaüksust wälja andmata jätta. Warsti peale selle oli aga wallanõukogu ministreeriumi korralduse wastu protesti awaldanud. Protest oli umbes sarnase sisuga, kui siin arupäriminegi. Protesteerijad kirjutasid, et wallanõukogu ei leia wõimaliku olewat poolt mõisa wälja and-

mata jätta ja wälja anda ainult kuus üksust. Sellepärast pani wallanõukogu põllutöoministeeriumile ette seda oma korraldust rewideerida.

Selle protesti asjus ei olnud põllutöoministeerium weel jõudnud seisukohta wõtta, kui Riigikogust arupärimine sisse tuli. Põllutöominister waatas wahepeal protesti läbi, kaalus asja järele ja seda silmas pidades, et Saaremaal suur maa-nälg oli, muutis endist otsust ja jättis endisele mõisapidajale kaks kohta. Ka wallanõukogu ettepanek oli, jätta endisele mõisapidajale kaks kohta. Mina arwan, et arupärimine oli warajane, sest põllutöoministeeriumi seisukoht selles asjas ei olnud weel lõpulik. Et uus otsus ka protesteerijate arwamisega ühte käib, siis on Karki mõisa asi enam ehk vähem likwideeritud. Mis puutub sellesse, kas ministeeriumi korraldus seaduline wõi mitte, siis wõiwad arwamised lahku minna. Mina isikliselt arwan, et ministeerium seadusewastast korraldust ei wõinud teha. Maa-reformi teostamise määrustes on seesugused punktid olemas, mille alla see korraldus wõiks käia, sellepärast ei arwa ma, et praegu oleks tarwis pikemat ettekannet Riigikogule ette tuua.

Juhataja O. Strandman: Riigikogu on juhtnõõriks wõtnud arupärimiste asjus kodukorra § 90, mis järgmiselt kõlab: Ei ole mõni arupärijatest wastusega rahuldatud, otsustab Riigikogu, kunas wastuse kohta läbirääkimist pidada. Selle küsimuse kohta antakse sõna kahele poolt ja kahele wastu § 66-da korras.

Rkl. A. Jõeäär (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Selle osaga põllutöoministri wastusest, kus tema seletab, et arupärimine warajane on olnud ning enne-aegu sisse antud on, ei wõi kuidagi nõus olla, samuti ka sellega, et korraldus seadusega kokkukõlas oli. Minu arwates on ministeeriumi poolt tehtud korraldus täiesti seaduswastane. Nii pea, kui põllutöoministeerium sarnase korralduse oli teinud, oli põhjus arupärimiseks olemas. Et hiljem ministeerium oma seaduswastase korralduse ümber muutis, ei saa sündinud asja olemataks teha; kuid seda silmas pidades, et küsimus wahepeal lahendatud on, nii kuidas wallanõukogu omal ajal seda ette pani, siis panen ette päewakorras edasi minna.

Juhataja O. Strandman: Teised arupärijad sõna ei soowi. Riigikogu läheb päewakorras edasi.

6. Arupärimine

rkl. J. Allikso
kallale wägi-
walla tarwita-
mise kohta.

Järgmine päewakorrapunkt on Kommunistlise Tööliste Partei Riigikogu rühma arupärimine rkl. J. Allikso peksmise asjus. Arupärimine on Riigikogu poolt 19. märtsil wastu wõetud, kuid on otsustamata jäetud, millal selle arupärimise peale wastata. Kas soowib keegi selle küsimuse lahendamiseks sõna wõtta?

Rkl. J. Allikso (kom.): Ma tean, et wiimane kord ei antud mulle selle arupärimise täiendamiseks sõna. Kas ma ei wõiks selleks praegu sõna saada?

Juhataja O. Strandman: Täiendamiseks ei wõi ma praegu mitte sõna anda, sellepärast et arupärimine on wastu wõetud ja praegu tuleb ära määrata, millal teda arutada. (Rkl. J. Allikso palub kohalt sõna).

Rkl. J. Allikso (kom.): Käesolew arupärimine on juba nii mitmel koosolekul arutada olnud, küll esimehel ja teisel koosolekul ja täna on ta juba kolmandal koosolekul arutusel ja ikkagi ei wõi mingisugust kindlat seisukohta saada selle kohta, millal wõib praegune walitsus wastata seesuguse teguwiisi peale ja mis-suguse seisukoha see walitsus selles käesolewas arupärimises äranähtud teguwiisi kohta wõtab. Meie teame, mis asjus see arupärimine on ja meil on ka teada, mis-sugune on siseministri wastus olnud sarnase eelmise arupärimise peale. Sellest wastusest paistab just praegune siseministri seisukoht ja see oli nende politseinikkude kiitmine, kes sarnase teguwiisi wälja kutsusid. Ikka suuremal ja laiemal alusel. Kui juba siin eelmise arupärimise puhul herra siseminister samal kõnetoolil toonitas, et see täiesti isamaaline tegu olla, et inimesi kuulidega puretud ja ka peksitud, siis on nüüd politseinikud mitte ainult salajased, waid awalikud sellest asjast niimoodi aru saanud, et ei tarwitse enam kusagil tagasi kohkuda, kus aga wõimalus on töölisi weristada. See näitab selgesti ära, kui kaugele wõidakse selles asjas edasi minna, kui niisugune kodanline diktatuur siin maksew on. (Juhataja: Palun herra kõnelejat selle küsimuse juure minna, millal seda arupärimist arutama hakata). Ma teen siis ettepaneku, täna kohe selle arupärimise arutamisele asuda ja põhjendan oma ettepanekut juba eelpool ettetoodud sõnadega. Sellepärast, et kui siin nüüd sellest waikides mööda minnakse,

siis korduvad veel werisemad nähtused ja teod, kui see, et töölisel majast välja uulitsale tõstetakse ülekohtusel teel ja peale selle veel nende saadikud läbi peksetakse. Teen veel kord ettepaneku seda arupärimist kohe arutusele võtta.

Juhataja O. Strandman: Kas soovib herra siseminister sõna selle kohta, millal selle arupärimise peale wastata? Kodukorra-kawa järele on walitsuse liikmel õigus selle kohta sõna võtta, millal arupärimise peale wastata.

Siseminister K. Einbund: Austatud rahwaesitajad! Ma pean teatama, et juurdlemine selles asjas ei ole veel lõpetatud ja sellepärast ei ole minul täna võimalik selle arupärimise peale wastust anda. (Rkl. J. Allikso: Kas see pole seesama wastus, mis minewa kord?)

Juhataja O. Strandman: On ettepanek tehtud seda arupärimist täna arutusele võtta. Palun neid, kes selle ettepaneku poolt on, käed üles tõsta. Kes vastu? Suurem enamus on selle ettepaneku vastu. Sellega on see ettepanek tagasi lükatud.

Järgmine päewakorra-punkt on . . . (Rkl. J. Wanja: Palun sõna. Palusin sõna juba enne, aga juhataja ei kuulnud). Sellepärast peab sõna kirjalikult paluma. Sõna on herra kaubandusministril.

7. W. W. wastus Rk. Sd. r. arupärimise peale wõi ja liha wäljaweo asjus.

Kaubandus-tööstusminister J. Kuk: Lugupeetud rahwasaadikud! Sots.-dem. arupärimine liha ja wõi wäljaweo asjus esitati wiimasel koosolekul enne pühade-

waheaega ja siis kõneldi arupärimise ettepanijate poolt õige üksikasjaliste ja mitmekesiste põllumajandusliste ja karjakaswatusliste küsimuste üle. Mina oma wastuses tahan ainult nende küsimiste peale wastata, mis selles arupärimises ette pandud: 1) Kas on Wabariigi Walitsusel teada ülemaltähendatud wäliskaubanduse nõukogu otsus? 2) Missugustel põhjustel ja tingimistel on wäliskaubanduse nõukogu võimalikuks leidnud liha ja wõi wäljaweoks luba anda? 3) Missuguseid abinõusid kawatseb Wabariigi Walitsus ette võtta toitusseisukorra raskenemise vastu liha ja wõi wäljaweo tagajärjel?

Algan peale teistest küsimisest, nimelt: missugustel põhjustel ja tingimistel on wäliskaubanduse nõukogu võimalikuks leidnud liha ja wõi wäljaweoks luba anda?

Pea tähendama, et see küsimus ei ole wäliskaubanduse nõukogus, kelle hooleks on niisuguste küsimuste arutamine antud, mitte praeguse walitsuse ajal üles kerkinud, waid see on juba eelmiste walitsuste ajal mitmel puhul üles tõstetud ja põhimõttelikult otsustatud. Kuid selle küsimuse tegelik läbiwiimine ei ole senni mitmel põhjustel siiski võimalik olnud.

Meil töötas enne sõda 140 ühismeiereid, kus aastas läbistikku 50—60 miljoni liitrit piima ümber töötati. Peale selle oli terve hulk erameiereid üksikutes mõisades, kus ligikaudu sama palju piima ümber töötati. Kogu meie ennesõjaaegne produktsioon oli umbes kuussada kunni seitsesada miljoni liitrit piima aastas. Kõik see produktsioon eksporteeriti Eestimaalt suuremalt jaolt Wenemaale, niihästi piim kui ka piimasaadused. Peeterburi linn tarwis suuremal hulgal Eestimaa wõi- ja piimasaadusi. Sõja tagajärjel on aga meie karjaolud õige tuntawal arwul muutunud. Meie ennesõjaaegne piimakari on põllutööministeeriumi statistiliste andmete järele 300.000, 1916 aastal oli see arw 269.000, peale alanenud, 1919 a. — 237.000 peale ja 20 aastal — 235.000 peale. Nii on meie piimakari aast-aastalt sõja kestusel wähenenud, nagu see ka teistes maades sündinud on. Kuid mitte ükski karjakahanemine, waid karjapidamise wiisid on meie piimaasjandust suurel wiisil tagasi wiinud. Kuna meil enne sõda läbistikku 700.000 kuni 1 miljon puuda jõutoitu piimaloomadele sisse weeti, siis on see sissewedu peale okkupatsiooni aja ja Eesti iseseiswuse ajal peaaegu nullini langenud. Meie ühismeiereidest on 1919 a. tegewusse jäänud ainult 50 ühisust. Kui meie aga arwesse wõtame oma maa majanduslist ja põllumajanduslist seisukorda ja seda, et meie majandusline edenemine just karjakaswatuses ära oleneb, siis ei saa mitte sarnase nähtuse juures ükskõikseks jääda. Walitsus kui ka asjastuwitatud ettewõtjad ei wõi külmaks pealtwaatajaks jääda. Meie rahwusmajanduse ja põllumajanduse probleem on meie piimasaaduste hulka ja karjakaswatamist eelsõjaaegsesse seisukorda tagasi wiia, kuid meie praegune olukord, nagu näete, ei võimalda meile mitte meie karjatoitmist tarwilisse kõrgusse wiia. Meie piimasaak on niiwõrd wähenenud, et meie oma linnu rahuldada ei suuda, kuna enne sõda terve rong piima igapäew Peeterburi saadeti. Kui meie oma karjaküsimuse vastu ükskõiksed oleme ja katsume siin ainult tänasepäewa huwisid silmas pidada, siis lõikame oma toitluse ja majan-

dusolude parandamisel üleüldse tulewiku aluse ära.

Sellest seisukohast välja minnes on väliskaubanduse nõukogu ja ka üksikud komisjonid Wabariigi Walitsuse juures seda küsimust mitmel puhul kaalunud ja selle lahendamiseks teesid otsinud. Tahaksin weel ühe asja peale tähelpanu juhtida. Meil oli enne sõda üle 140 meierei. Kui ainult nende meiereide sisseseadet arwesse wõtta, siis seisab nende all poolteist miljoni kuldrubla. Kui meie karjakaswatus ja piimatalitus selles seisukorras edasi läheb nagu praegu, siis on see kapitaal kōdunemisele ja häwinemisele määratud. Rahwa kapitaal, mis piimatalitusse ja karjakaswatusse mahutatud, oleks kaugelt üle poole miljardi Eesti marga. Kui neid küsimusi sellest seisukohast waadata, siis peame üttelema, et meie oma karjakaswatus ja piimasaaduste arenemise ja paranemise peale kõige tõsisemalt peame rõhku panema. Sellest välja minnes tuleks piimasaaduste wäljaweo peale, kui ühe abinõu peale waadata ja mitte juba algusest eitaawat seisukohta wõtta. Nagu tähendasin, oli meie maa enne sõda suurel wiisil piimasaaduste wäljaweo maa. Meie kaup oli otsitaw turgudel, hakkas ka juba maad leidma Lääne turgudel, olgugi, et Daaniga ja Soomega wõistelda weel ei suutnud. Kui meie aga oma praegusi piimasaadusi waatame, siis oleks wast Wenemaa ainuke maa, kes ilma küsimata meie piimasaadusi kaubaks wastu wõtaks. Meie esimene ülesanne olgu meie karjasaaduste wäärtuse parandamine.

Wäliskaubanduse nõukogus piimasaaduste wäljaweoküsimust arutades wõeti terve rida punkte wastu, et piimasaaduste wäärtust parandada ja neid ainult wäärtuslikul kujul välja wedada, et wäliturgudel tarwilist hinda saada. Iirimaa meierei wõi oli märtsikuul umbes 110 mrk. nael, waremalt koguni 200 mrk. kõigeparem sort. Kui arwesse wõtame, et wäliskaubanduse nõukogu piimasaaduste wäljawedu wõis lubada ainult teatawa wäljaweo maksu all, siis meie oma wõid praegu wäljamaale saata ei wõi sellepärast, et temast wastawat hinda ei saa.

Kuid üks wäljaweoaga oma karjakaswatusse seisukorda parandada ei ole võimalik. Meie oleme ümberringi piiratud raswanäljastest maadest, millest Wenemaa kõige naljasem; isegi Soome ja Saksamaa on raswaainete poolest palju naljasamad, kui meie seda oleme. Meil pole tarwis olnud läinud rasketel aegadel raswaaineid ratsioneerida (Rkl. J. Piiskar: Ei ole

seada tahetud!) Kui oleks tarwidus olnud, siis oleks seda tehtud. Sõja esimestel aastatel tuli Siberist suurel wiisil odawawäärtnuslist Siberi wõid meile sisse, niisama on meil searasw ja liha olnud tarwitusel suuremal määral, kui naabritel. Kui wäljaweo läbi üks tahetaks meie piimasaaduste ja raswaainete produktsiooni tõsta, siis, nagu ma tähendasin, saaks meie maa warsti näljastest naabrimaadest tühjaks pumbatud. Meie peame suurendama niisuguseid kaupe, mis uut produktsiooni wõimaldavad. Wäljaweomaks on hindade tõusule piiriks kawatsetud. Selle tarwis kawatsetakse maksma panna kohustust, et wastaw hulk jõutoitu saaks sisse impoteeritud. On kawatus edasi maksma panna määrust, et iga meie karjasaaduste wäljaweo juures peab wastaw hulk odawamahinnalisi toiduaineid sisse toodama. Meie ei wõi enesetele näljaajal seda uhkust lubada, et „lihad ja kanamunad“ kõik ise ära sööme. Meie oleme sunnitud oma saadusi välja saatma, et rohkem tarwilisi kaupe sisse tuua ja omale muretseda, mida meie ise mitte ei produtseeri. Eramajapidamise ja ka rahwamajanduse üleüldistes huwides on see kaubawahetus wastu wõetaw.

Mis puutub meie rahwa toitmise huwidesse, siis, nagu ma üleüldse tähendasin, oleme siiamani elanud rikkamates raswauludes, kui seda meie naabrid on wõinud. 1919 a. toodi meil „Revalis'e“ kaupadena sisse muuseas 171 tonni margariini ja 222 tonni seapekki; 1920 aastal toodi sisse 250 tonni margariini. Nende aseraswade ja odawamate raswade abil katsus walitsus niisugust olukorda luua, et piimasaaduste ja raswaainete hinnad siseturul mitte liig kõrgele ei tõuseks ja ühtlasi oleks wõimalik olnud meie wõid, kui kallimat kaupa, välja saata. Peab üttelema, et need abinõud mitte oma eesmärgile ei wiinud. Põhjused olid siin väga arusaadawad. Meil oli minewa aasta algul keskmiselt wõinaela hind 20 marka, — aasta lõpul tõusis see 75 marga peale, s. o. keskmiselt 45—50 marka aasta läbi, wõib olla, ka vähem. Need on Tallinna hinnad. Meie turule lastud kunstwõi ja pekk läks aga 8—12 margaga nael müügile, nõnda, et teda oieta meie tarwitajate keskel mitte üksi majapidamistes ei tarwitatud, waid isegi koguni wabrikutes, kus teda seebiks ümber töötati. Abinõusid selle raiskamise wastu ei olnud, sellepärast et kontroll eramajapidamistes wõimatu ja ka wabrikutes, sest kui juba kord kaup wabrikandi kätte läinud, on raske kindlaks teha tema algupära. Kui walitsus sel korral ühel hoobil

kaht jänest saada tahtis, wõihindu madalal hoida ja toiduraswasid sisse tuua, et wõid wälja wiia, siis peame ütlema, et meie ühte ega teist eesmärki kätte ei ole saanud. Sissetoodud rasw läks muuks otstarbeks, kui toitmiseks; wõi produtseerimist see ei õhutanud.

Okkupatsiooni ajal, kus wõi sunnindmine üleüldiseks koormaks oli, häwines meie suuremate meiereide tööstus. Hakati wõid walmistama kodusel wiisil; meil oli kasulik wõid wankrimäärena tarwitada, kuna wiimane kallim oli wõist. Wõi wäljaweoküsimus on meie karjapidamises elulise tähtsusega. Kuid wäljaweo juures ei saa meie ka oma seisukorda silmast lasta. Abinõudest, mis walitsus selleks on kawatsenud tarwitusele wõtta, et meil siis, kui meie wäljawedu tõesti algame, wõi ja raswaainete hinnad sisemaal mitte ei tõuseks määratud kõrgusele, on üks see, et meie sama hulga odawama wäärtusega toiduaineid sisemaale sisse weame, mis wõi näol wälja saadame. Ülejäänud osa eest sellest wäärtusest, mis wäljaweetud wõi eest saadud, tuleb piimaloomadele jõutoitu sisse wedada samal määral, kui seda enne sõda tehti; ainult siis wõime meie jälle jõuda seisukorrani, mil linnad mitte piimanälja all ei kannata, ega raswaaineid walmistawad piimaloomad aast-aastalt ei wähenene, nagu praegu sünnib, waid mil karjapidamine jälle endisele kõrgusele tõuseb.

Mis puutub asjaolusse, mis ajakirjanduses ja arupärimise põhjendajate poolt ette on toodud, nagu oleks juba selle esialgse kawatsuse tagajärjel hinnad siseturul kiiresti kõrgele tõusnud, siis pean ma tähendama, et see nähtus, mis Tallinnas wiimasel ajal maad leidis, kuidagi ühenduses ei seisa wõi ja liha saaduste wäljaweoga. Nagu ma tähendasin, ei saa meie praegu neid produkte nende wäärtuse pärast wälja saata, waid wõime wäljaweost ainult kõneleda. Äkiline hindade tõusmine oli ainult kaupmeeste manööwer, et hindu sisemaal üles kruwida; ja kui siin paari päewa eest toitlusministeeriumi poolt tema ladudest üks wäikene osa wõid müügile lasti, langesid hinnad turul jälle samauguseks, nagu enne. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Neil oli teadmisest küllalt, et wälja hakatakse wedama!) Ma pean tähendama, et meie hinnad on ennegi sarnasel wiisil perioodiliselt tõusnud, ilma et oleks mingit põhjust olnud. Toitlusministeeriumi statistika osakond on huwitawa diagrammi kokku seadnud meie tähtsamate toiduainete kohta, millest näha, kuidas

nende hinnad meil aastate ja kuude kaupa on tõusnud ja langenud. Sarnastel aegadel, nagu pühade eel ja weelagunemise ajal, on meil hinnad järsku kõrgele tõusnud, enne jõulupühi, näituseks, olid wõi ja sealiha hinnad kõrgemad, kui nad olid jaanuari- ja weebruarikuul. Wõi wäljaweoküsimuse päewakorradele tulek on praegusel puhul ära kasutatud isikute poolt, kes igasuguseid wõimalusi otsiwad hindade üleskruwimiseks ja meie ajakirjandus teeks targemini, kui ta selle asemel, et wäljawedu, kui tõsiasja enneaegselt konstateerib, selgitaks, kuidas meil selle wäljawõimisega lugu tõepoolest on, ja et seda asjalistel põhjustel praegu wõimalik läbi wiia ei ole.

Mis siin öeldud on wõi wäljaweo kohta, maksab ka sealiha wäljawõimise kohta; meil sealiha ei ole enne eksporteeritud, meil puuduwad ka sellekohased ekspordisealiha walmistuse ettewõtted. Ainult üks ettewõtja, wist Pärnu- wõi Wiljandimaal, kawatseb edaspidi seakaswatust sisse seada ja selle saadustele Inglismaal turgu leida, kui ta selle tööstusharuga tutwuneb; aga kui meil tõesti seakaswatus käima hakkab ühes ennesõjaaegsete piimatalitustega, siis olen ma kindel, et meil wõi ega sealiha puudust ei tule, kui meie nende wäljaweo wabaks laseme. Meil on aga veel wäga palju tööd teha, enne kui sinnamaale jõuame, sest meie kaup ei ole praegu ekspordiwõimeline. Wäljasaatmise juures peab meeles pidama, et kaup mitte tänaseks päewaks üksi turule ei saadeta, waid meie peame turgu kindlustama tulewiku jaoks ja sellepärast on äärmiselt tähtis, et meie ainult esimese järgu kaup wälja saadame. On üks maa, nagu ma juba tähendasin, kes meilt igasugust kaup wastu wõtaks, see on Wenemaa, kuid sinna meie kaupade wäljawedu praegustel oludel meie lubada ei saa, sest Wenemaa kauplemine on nationaliseeritud, kaubamuretsemine käib riigiasutuste kaudu ja neil ei ole toiduainete ostmiseks praegu huwi, waatamata sealse puuduse peale.

Juhataja O. Strandman: Kas on arupärijad selle wastusega rahuldatud? Ma pean tähendama herra Martna'le, et Riigikogu otsustas uue kodukorra-kawa järele käia, ja seal käib see paragrahw järgmiselt: „Ei ole arupärijad wastusega rahul, otsustab Riigikogu, kunas wastuse kohta läbirääkimisi pidada.“ Ka wana kodukorra § 64 põhjal otsustas Asutaw Kogu walitsuse wastuste ja arupärimiste puhul, kas ja kunas nende üle läbirääkimisi

pidada. Ma paluksin selle kohta sõna võtta.

Rkl. M. Martna (sd.): Ma tahtsin Riigikogule ette panna, et kohe läbirääkimistele üle mindaks.

Juhataja O. Strandman: Aga Teie ei ole ju arupärijate seas; arupärijad on herrad Jõeäär, Martinson ja (Rkl. M. Martna: Need on ettepaneku tegijad). Ma ei saa kahjuks kontroleerida, kes on arupärijad.

Rkl. A. Jõeäär (sd.): Arupärimine on ette pandud meie rühma nimel ja ma arwan, et igal rühma liikmel oleks õigus oma arvamist avaldada, kas ta vastusega rahuldatud on, või mitte. Mind igatahes see vastus ei rahulda ja sellepärast teen ettepaneku kohe läbirääkimistele asuda.

Juhataja O. Strandman: On ettepanek tehtud walitsuse seletuse puhul kohe läbirääkimisi pidada. Sõnasoowijaid ei ole. Palun neid, kes selle ettepaneku poolt, käed üles tõsta. Kes vastu? Suurem osa on erapooletu ja sellega on otsustatud kohe läbirääkimisi alustada.

8. Läbirääkimised Wab. Wal. seletuste puhul.

Rkl. M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Kui minu rühm selle arupärimise ette pani, siis sündis see selles mõttes, et arupärimise kaudu elukalliduse vastu võidelda ja mina, nagu ka minu rühmasõbrad, lootsime, et walitsusliige, kes selle arupärimise peale praegu vastas, ka selle külje peale rõhku peaks panema. Aga tema pani peasjalikult rõhku selle peale, et väljavedu tarwis olewat meie karjapidamise jälle joondeseadmiseks või margaparandamiseks, ning piimatalituse edendamiseks, mis oma kohast küll väga tarwilik võib olla. Aga kui meie elukallidust silmas peame, ja praegusi või- ning lihahindu selle ajaga võrdleme, kus väljavedamist mitte ei lubatud, kus Wabariigi Walitsus õigusega ära nägi, et võid ja liha välja vedada ei tohi, siis jäi herra minister selle peale vastuse wõlgu, kuidas tema nende ainete väljavedu nüüd arwab lubada wõiwat, kuna ometi või- ja lihahinnad väljaveo keel ajal võrdlemisi praegustega odawamad olid. Minu arusaamise järele on karjakaawatamise edendamine ka väga tähtis, aga ma kardan ja loodan ka seda näidata wõiwat et just enneaegne väljaveo lubamine karjapidamist ei edendata, waid seda

koguni halwata võib. (Naer Põllumeeste rühmas). Teie soovite kohe juba teada, kuidas ma seda mõtlen? (Hüüded: Palume!) Asi on nimelt järgmine: Kui lihahinnad väljaveo tõttu kõrgele aetakse, kui sealha suuremal arwul välja wiiakse, siis on selle paratamata tagajärg see, et loomaliha hind tõuseb ja kõrge loomaliha hind meelitab loomapidajaid loomi rohkem wiljaga nuumama ja tapma. Rohke loomade tapmine mõjub iseenesest aga, nagu kergesti arusaadaw, halwawalt karjapidamise peale, awitab karja wähendada. (Naer Põllumeeste rühmas). Ma wõin teile meele tuletada, et sõjaajal just kõrged lihahinnad teatawates maades — herra Lattik ei ole siin — siis wõin ma öelda, nimelt Schweitsis tapeti sõjaajal (naer) selle tõttu väga palju piimakarja ära, et Saksamaal ja Austrias lihahinnad kõrged olid. Piimakarja wähenes, nii et selle wastu awalikult wõitlema hakati. Sedasama sündis ka Daanimaal.

No, waadake, teil ei maksa imestada, et sotsialist kusagil midagi näinud on, ma wõin ainult soovida, et ka teie silmad seda nägema ulataksid. (Wahelhüüe Põllumeeste rühmast: Kuidas on Schweitsi juustuga?) Ma tuleks Schweitsi juustu juure ka tagasi ja kui soovite, just otsekohe. Kaubandusminister on sellesama tarkuse peale tulnud, mille peale Schweitsi ja Daani talupojad aastakümnete eest juba on tulnud, nimelt oma häid saadusi välja saata ja wäljast ilma isikutunnistusega ükskõik missugust raswa, kas Ameerikast või kust tahes sisse tuua ja seda oma rahwale ja teenijatele süüa anda. (See on Schweitsis ja Daanis, kus põllumajandus edenenud on nii, nagu teie soovite, et see ka meie maal edeneks. Siit wiiakse hea juust, liha ja või Schweitsi, Daani, Soome jne. eeskujul välja ja tuuakse sisse kas või lõppenud hobuste raswa wõõralt maalt, millest siis margariini tehakse; see ongi see odaw raswaaine, (Wahelhüüe: Kalooriad!) nagu seda soowitawaks kiidetakse. Minu arvamise järele on meie praegused või- ja lihahinnad arwatawasti küllalt nii kõrged, et nende peale toetades Eesti karja väga hästi edendada võib. (Wahelhüüded Põllumeeste rühmast). Ma teie poolt, iseenesest mõista, teist wastust ei oota.

Herra minister kõneles siin statistikast ja see statistika on meie kroonu saladus. Iga surelik ja ka niisugused surelikud, kes siin istuwad, ei leia seda statistikat awalikult kuskilt ja nad peawad seda siin ja seal otsimas käima ja see on statistika, mida mina kuskil awalikult näinud ei ole, ainult

statistika büroodes võib mõnesuguseid üles-tähendusi näha. Üks niisugune statistika büroo leht oli meie arupärimise sisseandmise puhul ka siin minu parteisõbra käes; kah-juks pean ma selle kohta tähendama, et selle lehe peale kirjutatud arwud ja kokkuwõt- ted väga raskelt loetawad on. (Rkl. A. Tupits kohalt: Miks teie minewa kord teda siis nii kiitsite?) Ma ei kiitnud mitte kok- kuseadet tehnilisest küljest, waid seda tuuma, mis tal sisuks on. Ma kordan, et seda väga raske lugeda on. Teie waidlete sellele naerdes wastu, aga mina kahtlen, et teie oleks seda lehte katsunud lugeda. Kas wõite öelda, et see teile väga kerge lugeda oli? (Pahemalt poolt: Ei ole luge- nud, ei oska lugeda!) (Naer). Ma arwan ka seda. Ei huwita ja ei ole aega. Minu soow on, et statistikat mitte seitsme luku taga ei peetaks, waid et seda awaldataks ja nimelt ka loetawalt awaldataks. Sel kombel nagu ta seal suure lehe peal oli, ei sünni teda mitte awaldada, seal ei ole ta mitte loetaw.

Mis aga edasi statistikasse wõiks puu- tuda, oleks meil toiduainete statistika hin- dade tõusu ja langemise üle ka pühade eel ja järele väga tähtis. Ka oleks meil väga tähtis, kui näit., meie põllusaaduste hind oleks statistika läbi kindlaks tehtud: ni- melt, kui palju meil piim maksab, kui palju meil wõi maksab, kui palju meil rukis maksab, kui palju meil nisu maksab. Ma mõtlen nimelt seda, kui palju nende ainete saamine, soetamine Eesti wabariigis mak- sab, missuguse hinnaga walmistajad neid aineid müüa wõiksid, teadagi mitte ilma kasuta, ütleme „õiglase“ kasuga müües. Kartuli kohta on see kindlaks tehtud, aga ka see on kroonu saladus. Wiinawabri- kantide kontroleerimiseks on kindlaks teh- tud, kui palju kartul maksab. Kartulikas- watajatele ja wiinapõletajatele on selgeks tehtud, et neil selle ja selle hinnaga wi- nawabrikule kartulid müüa wõimalik on. Meie harilikud surelikud turu peal ja kor- terites seda statistikat ka mitte ei tea. Selle statistika teadmine oleks aga selle- pärast väga tähtis, et ostja teaks, kui palju niisugune kaup walmistajal talupojal wõi mõisnikul omal maksab. Et see väga raske kokku seada on, seda ma tean. Nii- suguse hinnastatistika katsusid minu par- teisõbrad minewal sügisel wilja kohta kokku seada ja ma usun, et see katse neil korda läks, vähemalt pole seda mitte üm- ber lükatud. Selle katse järele maksis üks puud puhast rukist aidas 106 marka. Seda ei ole teie poolt veel mitte ümber lükatud, ei ole teist arwet teie poolt mitte ette

toodud. (Paremalt poolt: Mitmel pool!) Wiimane piimakulude statistika, mida ma selles suhtes lugesin, oli 1917 a. Siis näi- dati, et ühe toobi piima walmistamine sel ajal siin, Tallinna lähedal, kui ma õieti mäletan — see ei ole ka mitte tähtis, kas üks kopik wõi kaks kõrgemale wõi mada- lamale ütlen — umbes 54 kopikat maksmä läks. Pärast seda ei ole ma seda mitte näinud, ei ole seda mitte enam tehtud, sest see oleks kahjulik müüjatele. Ostjad hak- kaksid ju ise ka statistikat ja arweid pi- dama ja wõiksid turul nurinat tõsta. See ei ole müüjatele soowitaw.

Minu arwates on meie praegused kodu- maa hinnad selleks küllalt kõrged, et kar- japidamist edendada. Ja kõige esimeses liinis peab meil karjapidamine ikka enese jaoks olema. Kui Wabariigi Walitsus omal ajal selles arwamises oli, et wõid ja lihakaupa mitte wälja wiia ei wõi, siis olid seal teatawad põhjused ja need põhjused olid nimelt need, et meie muidu oleks nälga jäänud. Kui „Revalis“ ja teised raswaga ja lihaga hangeldajad ja kauplejad meie maale ka raswaaineid tõid, siis sündis see ka minu arwates sellel põhimõttel, et rah- wast näljahäda eest hoida. Selles mõttes on walitsuse samm igatahes tänuwäärt samm olnud rahwa wastu. Seda öeldes ei püüa mina sellele uurimisele kuidagi ette minna, mis „Revalise“ asjus veel pee- takse. Kui seal midagi veel rippumas on, siis oleme meie, sotsiaaldemokraadid, selle selgitamise ja puhastamise poolt, hooli- mata sellest, et „Revalise“ seas üks sot- siaaldemokraat kaastegew on olnud. (Wa- helhüüe: Ei ripu enam, waid kõik on tas- kus!) Kas teie taskus, herra Tupits? Sest igatiüks teab ikka, mis tema taskus on. Ahjutagant oskab ju ikka see teist otsida, kes ise seal on olnud.

Herra minister tähendas, et meie oleme raswaainete poolest rikkalikult elanud. No, teie olete muidugi rikkalikult elanud! Ma tahtsin austatud Riigikogu liigetele ette tuua, kuidas selle raswarikkusega meil on olnud. Ma loodan ka, et Riigikogu liikmed, iseäranis need, kellel mitte ainult Riigikogu liikme palk sissetulekuks ei ole, paljudel on ka veel teistsuguseid sissetu- lekuid, iseäranis nendel — paremal poolt — raswaainetest mitte just suurt puudust ei ole olnud. Aga meil on ikka palju enam teisi inimesi. Meie waesema rahwa hulk on julgesti 90% suur, s. o. meie arm- sast sugurahwast on kaugelt suurem osa waesed inimesed ja wõime sellepärast jul- gesti küsimuse ette panna, kui meie tõsised mehed tahame olla, kas tõepoolest meie 90%

waesemaid inimesi ka küllalt raswaainet on saanud? Naer: Kas kalooriates wõi?) Seal ei ole mina mitte nende liigis, kes ütleb „jah“. (Rkl. J. Hünerson: Kes teab siis?) Herra minister tähendas siin, et inimesed Soomemaal, Saksamaal jne. raswaainete poolest wõrdlemisi halwemates oludes elavad. Ma olin hiljuti Soomemaal, (mitte Schweitsis), tulin sealt paari nädala eest tagasi ja ma ei oleks pidanud sotsiaaldemokraat olema, kui ma seal lahtiste silmadega sel puhul ei oleks ümber waadanud. Wõi maksis Soomes sel ajal 36 marka kilo, s. o. 2½ naela. Üks tööline saab seal päewapalgaks 40 margast ülespoole. Soome tööline wõib siis oma päewapalga eest, s. o. 40 marga eest, — ma ei rehkenda mitte kõrgemini, ma wõiksin 50 marka wõtta, sest seal on ka palga skala liikuw, — rohkem kui 1 kilo wõid osta. Kui meie oma töölise päewapalga wõtame, ma ei tea, kas ma eksin, kui ma ütlen, et Eesti tööline 120—130 marka päewas palka saab. (Wahelhüüe: Neli-sada!) Teie hüüate: nelisada! Ma ei hakka teiega waidlema. See oleks asjata. Meie tööline saab praeguste wõhindade juures oma päewapalga eest wist umbes 500 gr. wõid osta, s. o. natukene rohkem kui üks nael, sest keskmine palk on umbes 130 mk. (Wahelhüüe paremalt poolt: 156 marka!) Endine töö- ja hoolekandeminister, kes asjaga ometi kaunis tuttaw on, seletas mulle, kui ma Soomest tagasi tulin, et keskmine töölise päewapalk on umbes 130 marka. (Wahelhüüe paremalt poolt: Mis sel ajal aga wõi maksis?) Palgad ei ole aga sest ajast mitte tõusnud. Soome tööline wõib igatahes oma päewapalgaga enam kui pool rohkem wõid osta, kui Eesti tööline, hoolimata sellest, et meil ministri tõenduse järele rohkem raswaaineid on. Meil on odawamaid raswaaineid seebiks keedetud. See, minu austatud Riigikogu liikmed, on ka üks praeguse ühiskonnakorra õis. See on väga hea, et just minister herra Kukk selle peale tähendas, ja peab ütleva, et see ühiskond, kus niisugused pahad teod wõimalikud on, äraiganenud on. Meie kroonu ei leia mitte ainult roodule soldatitele korterit, waid ka mitte abinõusid kalliste toiduainete raiskamise wastu! Kõrged seebihinnad toowad mõnele apteekrile wõi aktsiaseltsile head tulu. Ja head kasu lootes ei tunnud need ühiskonna toed muidugi wähe-matki hingepiina, waid nad keetsid wõi kõige suurema südamerahuga lõhnawaks seebiks.

Ma juhin tähelpanu weel selle peale, et

herra minister tähendas: wõihind ei ole wäljaweo läbi mitte tõusnud. See on väga iseäralik nähtus, kui weel wäljawedu ei olnudki ja ainult teade lehtedest läbi läks, ja nimelt meie awaliku „Eta“ läbi, et wõi ja liha wäljawedu kawatsetud on, hakkasid hinnad juba tõusma. Mitte ainult meie, sotsiaaldemokraadid, ei naelutanud seda fakti kinni, waid just kodanline ajakirjandus, ja tänagi loen ma „Kajast“, et wõihind wiimasel ajal turul kiiresti tõusis. Mõni päew enne pühi nõuti naela eest 65—70 marga ümber, üleila juba parema wõi naelast 110 marka. Eila oli hind küll natuke langenud, nii et paremat wõid 95 marka nael müüdi. Meie näeme siin, et lihtsast teadmised ja kuulujuttudest, et wäljawedu lubatakse, juba küll oli wõihinna tõstmiseks ja sellepärast ei wõinud meie arupärimisega selles asjas wiiwitada, waid meie pidime walitsuse tähelpanu selle peale juhtima, et sedawiisi teha ei wõi, kui meie rahwa elu ja toitmine weel enam ei pea kannatama.

Ma arwan, et meie esimeses joones ikkagi weel peame oma inimeste, oma rahwa hea käekäigu peale mõtlema, ja majandusliisi määrusi ja sihtjooni rahwa huwidele wastawalt tõmmata katsuma. Kuigi meil teada oleks, et wõi wäljawedu karjakawatuse peale sedawiisi mõjuks, nagu meie herra minister arwas, minu arwates eeskombel arwas, siis tuleks meil ometi kõige pealt kaaluda, kas meie toitlusolud seda lubawad. Kui meie otsusele jõuame, et meie toitlusolud seda mitte ei luba, siis ei tohi meie jutukõmugi awaldada, et walitsus lubab wõid ja liha wälja wedada. Hiljuti pandi siin paremalt poolt küsimine ette, kuidas kartuli wäljaweoga lugu on, mille peale minister wastas, et kartuli wäljawedu lubatud olla. (Rkl. A. Jürman kohalt: Hinnad ei tõusnud!) Herra Jürman, hinnad ei tõusnud weel, ja see on väga hea. Ma küsin teilt aga, kas hinnad ehk mitte langenud ei oleks, kui kartuli wäljaweo juttu laiali laotatud ei oleks? See oli meie kroonust ka väga etteawaatamata ja ta ei oleks tohtinud seda sündida lasta. Meie walitsus ei tohi niisuguseid operatsioone teha, mille läbi hinnad tõusewad. Walitsuse siht peaks esimeses joones olema, et toiduainete hinnad sisemaa turul mitte ei tõuseks, mispärast toiduainete wäljaweo lubamise teadete laialilaotamisega äärmiselt etteawaatlik peab olema.

Ma arwan, et walitsus hindade tõusu ära hoida wõib, kui tema majanduspoliitikat õigete sihtide ja õigete abinõudega ajab. Meie herra minister jättis nii mõnegi

asja puudutamata ja trööstis meid sellega, et see, mis tal siin weel öelda oleks olnud, ehk mujal paremini wõiks sündida. Minu arwamise järele ei ole aga selleks tõepoolest mitte sündsamat kohta, kus nende asjade üle rääkida wõiks, kui Riigikogu.

Meie oleme algusest saadik tollipoliitika tähe all elanud ja see poliitika on elukallidust tõstnud. Selles asjas on nii kaugele mindud, et Inglise ajalehtedes juba Eesti fiskaal-robatiast kõneldakse. (Rkl. A. Piip räägib midagi tasaselt waele). Finans-abinõud? See tuleb ühe peale wälja. Meie walitsus on oma sihtide awaldamisega ikka tagasi hoidnud, ta ei ole nendest asjadest enne armastanud rääkida, ega ka nüüd, täna, kus selle küsimuse peale wastus wõimalik oleks olnud, et tollipoliitikas mõndagi kuulda lasta ja näidata, kas ja kuidas walitsus elukalliduse wastu wõitleb. See oleks küll wäga soowitaw olnud, sest sellega oleks ta rahwa poolehoidmist wõita wõinud, aga meie walitsus kardab seda teha. Ma ei tea — mispärast. Arwatawasti aimab ta, et tal rahwa suure hulkade poolehoidmist wõita mitte wõimalik ei ole? Ta teab seda ette ära, ja sellepärast ootame meie tänapäewani uue walitsuse deklaratsiooni peale, uue walitsuse poolt ettetoodud sihtide peale, mida mööda walitsus oma poliitikat ajab. (Rkl. A. Tupits räägib midagi koha pealt. Kõneleja kuulatab). Oh, kullakene, ma arwan, et meie sellega hoopema ei peake. Kui Piiskar tõesti ükskord „Jumal, keiserit kaitse sa“ laulis, siis arwan ma, et ka teie seda olete teinud. (Naer pahemal pool). Kes ise ka on laulnud, see ei peaks teisele sellest mitte kõieohelikku keerutama. Herra Piiskari kasuks on igatahes see asjaolu, et tema nüüd seda enam ei laula, kuna teie, herra Tupits, laulate seda laulu ka nüüd. (Üleüldine naer. Elawad kiiduawaldused pahemal pool). Ma tahaks tähelpanu juhtida weel selle peale, et herra minister tähendas siin, et meil Wenemaale kaupa wälja wedada wõimalik ei ole. Nüüd oleme aga lugenud oma ametliku „Eta“ poolt, et Wenemaal olewat kauplemine wabaks antud. Ma arwan, et meie walitsus peaks seda ka teadma, et Wenemaa enam kinnine natsionaliseerimise maa ei ole. (Rkl. O. Amberg kohalt: Seal pole enam midagi wälja wedada!) Kas teie sõbrad siis kõik rikkused sealt juba wälja on toonud? (Üleüldine naer. Käteplagin pahemal pool.)

Ma tahaks weel selle suure lootuse peale tähendada, et wõi wäljawedamisega meil õige palju jõutoitusid sisse weetakse.

Minu arwamise järele ei rehkenda wõi wäljawedajad mitte sellega, waid nad loodawad teise asja peale, mida tööerakondlane rhs. Dr. Luiga „rahwuswaheliseks waluutaks“ nimetas, olgugi, et rahwuswahelist waluutat mitte olemas ei ole. Dr. Luiga mõtles wõörast wäljamaa raha. (Naer) Meil soowitakse wõid wälja wedada sellepärast, et Rootsi ja Daani kroonid ja Inglise naelad nii wäga raswased on; neid tahetakse saada. Mis jõutoitude sissetoomise wõimalusse puutub, siis peab seda meeles pidama, et jõutoitusid mitte meie wäikene Eesti üksi ei tarwita, waid neid tarwitab praegu terve maailm. Meilt ostetakse wäga heameelega wõid, kui meie seda müüa wõime ja meil seda wälja wiia on, aga et meie lahtise käega jõutoitusid wäljaspoolt osta saame, see on kahtlane. Et meie oma lehmi wäljast sissetoodud jõutoiduga paremini nuumata saame, kui oma odawa tööga walmistatud wilja ja kartulitega, seda ma ei usu. Need on minu arwamised, mis mina herra ministri seletuse peale öelda tahtsin.

Rkl. Th. Pool (tõer.): Austatud rahwasaadikud! Minu eelkõneleja sai wäga algupäralise wäitega maha: wõi ja liha wäljawedu ähwardada meie loomi, sellele tulla loomade häwinemine järel. Kui mina sigade asjus sarnaseid oletusi ka teeks, siis jääb mulle arusaamata, kuidas lehmad selle all kannatawad. (Rkl. M. Martna kohalt: Annan teile nõu Schweitsi minna! Segased wahelhüüded. Naer). Kuid ma tahtsin lähemalt peatada selle küsimuse juures, kuidas see karjasaaduste wäljawedu wõiks mõjuda üleüldise elukalliduse peale, kui saatuslikuks ta selles suhtes wõiks muutuda. Arupärijad kui ka üleüldse piimasaaduste wäljaweo wastased on alati sellel seisukohal asunud, et see paratamata meil üleüldist elukallidust kaasa toob ja sellepärast seda mitte lubada ei wõi. Ei saa ju salata, et wõi- ja lihasaaduste wäljaweoga nimetatud ainete hinnad tõusma saawad. Selles asjas ei maksa meil illusioone teha, kuid meil tuleb silmas pidada, et paralleel sellele karjasaaduste wäljaweole teised niisugused nähtused kaasas käiwad, mis otse wastupidi mõjuwad. Siin toodi kaubandus-tööstusministri poolt üleüldiselt andmed, kui palju produtseeriti enne sõda karjasaadusi. Meil ametlikka andmeid selle kohta ei ole, kui palju neid wälja weeti, kuid erateel kogutud andmed näitawad, et meie igaaastane karjasaaduste eksport ulatas wõil 300.000 kunni 400.000 puuda peale, umbes 150.000 puuda juustu, ja peale selle piima, mis

Peeterburi läks. Praeguseid väljamaa hindu silmas pidades ulataks wõi ekspordist saadud raha wäärtus 2 miljardini. Kui seda summat wõrrelda 1920 a. üleüldise Eesti ekspordiga, arvatud naelsterlingi kursiga 1350 Emk., siis näeme, et see ulatas kõigest 5 miljardini. Sellest wõib näha, et wõi-eksport väga suur tegur on.

Tööstuse saaduste jaoks puudub meil tooresaine ja puudub ka turg. Siin on teatav seisak olemas. Selle wastu on aga karjasaadustega lugu teine, sest siin on olemas turg. Selles mõttes on meil produktioon, kui ka eksport kindlustatud. Peab tähelepanu veel selle peale juhtima, et praegu walitsewad põllusaaduste hinnad on ebanormaalsed. Enne sõda weeti meil kartulid ja karjasaadusi wälja ja terawilja sisse; kui wäliturgudega ühendus katkes, siis tekkisid meil terawilja alal oksjoni hinnad ja meie näeme praegu, et wiljahinnad Eestis on kõrgemad, kui wäliturul. Terawilja hinnad on wäliturul 300, siseturul aga 400 kunni 500 mk. puud. Wõi-eksportist saadud summad wõime meie tarwitada terawilja hindade allasurumiseks.

Kui tahetakse wast seda tähendada, et saadud rahasummad ei lähe mitte jõutoitude tarwitamiseks, ega ka terawilja sissetoomiseks, siis wõib ju asja tarwilisel määral erimäärustega õige tee peale juhtida. Kui arwati, et jõutoitude sissewedu kodumaa produktiooniga, näituseks kartulite, ehk mõne teise ainega wõib täita, siis peab ütlema, et see on looma füsioloogia mittetundmise tagajärg. Kes meil kalooriatega rehkendawad, need teawad väga hästi, et ei saa mitte kõiki toiduaineid ühe-wäärtusliselt hinnata. Nii on lugu just munawalge-ainega. Meil puuduwad just munawalge-ained ega ole ka ühtki wastawat aseainet. Kui meie ennesõjaaegset ekspordi tahame saawutada 300—400.000 puuda wõi näol, läheb meil umbes 1.000.000 puuda õlikooke waja, mille wäärtus meie praeguste hindade juures, praeguse maksu kursi järele umbes 400—500 miljoni marka oleks. Õlikookide sisseweoga antakse meile wõimalus oma kodumaa toiduaineid kasulikult ära tarwitada, neid wäärtuslisteks aineteks muuta, kuna aga ekspordist suured summad üle jääwad, mida meie rahakursi tõstmiseks tarwis on. Ma arwan, kui kõiki neid asjaolusid silmas pidada, siis — kuigi üksikute karjasaaduste alal — saab olema hinna tõus. Kuid tähendatud hinna tõus ei saa mitte väga suur olema. Kui meil wõihind 100 marka nael on, sellest kõrgemale ei saa tema mitte tõusta, kuna juba tähendati, et wõihinnad wälja-

maal palju kõrgemad ei ole ja wäljaweoks sootuks teist wäärtuslist ja paremat sorti wõid peab walmistama. Kuigi wõi juures hinna tõusu tuleb, on siiski teised majanduslised tagatised sedawõrd suured, et nad pahe üles kaaluwad, mispärast ka tarwitajate seisukohalt seda hädaohtu karta ei ole, mida arupärijad siin eeldawad.

(Rkl. A. Anderkopp: Teen ettepaneku waheaega määrata!)

Juhataja O. Strandman: On ettepanek tehtud waheaega määrata. Palun neid, kes selle poolt on, et weerand-tunnulist waheaega määrata, käed üles tõsta. Kes wastu? Wastu ei olda. Sellega on see ettepanek wastu wõetud. Kuulutan waheaja.

Waheaja algus kell 7.45 min.)

Koosolek algab kell 8.20 min.

Juhatab abiesimees K. Wirma.

Rkl. W. Ernits (sd.): Isikud, kes kõnealolewat wäljaweoluba on kaitsenud, seisawad muidugi teatud seisukohal. Kõnelejad lähewad wälja riigi majanduslisest seisukohast, tähelepanemata jättes, ehk hoopis kõrwaliseks asjaks tunnistades rahwa toitmist. Raswaainete tähtsus rahwa toitmises ei ollagi nii väga suur. Ometi on neil tähtis paik toitluse alal ja selles suhtes on väga huwitaw kuulda asjale lähedalseisjate arwamist. Tartu ülikooli kliinikus, näituseks, soowitawad arstid haigetele rohtude asemel rohkem wõid süüa, kuna aga see waesematel haigetel juba enne üle jõu käis, rääkimata veel nüüd, kus wõid wäljaweoluba tagajärjel, wõib olla, peatselt enam saadagi ei ole. (A. Jürman kohalt: Kuidas taimetoitlased elawad?) Need on harilikult väga iseäralikud inimesed, kellest ma pole küll suutnud aru saada. Igatahes on rahwa terwis meie tulewiku pant, ja ei tohiks seda mitte ohwerdada mõne üksiku klassi huwidele.

Arwan, et ettetoodud argumendid küllalt mõjuwad wõiksid olla, et selle wäljaweoluba kohta õiget seisukohta wõtta.

Rkl. J. Tõnisson (rhw.): Austatud rahwasaadikud! Siin on wõi ja liha wäljaweo asja käsitatud peaaesjalikult rahwa terwishoiu ja toitluse seisukohast. Herra Pool on seda rõhutanud ka rahwamajanduslisest küljest. Kui niisugust küsimust lahendatakse, siis ei saada mitte täit selgust, kui wälja minnakse ainult toitluse seisukohast, ehk jälle rahwamajanduse seisukohast. Waid wõtame asja riigipoliitilise külje ja waatame, kas üks

osa eelmisest küsimusest niivõrd tähtis on, et teist osa tähelepanemata võiks jätta.

Rahwamajanduslisest küljest on tingimata ratsionell, et meie kallimaid tooteid juure loome sel teel, et tooresaineid, mis nende kallimate toodete muretsemise ehk loomise teguritena tähtsad, tarbeainetena väljast sisse toome. Selle peal põhjenes näituseks suurelt osalt Rootsi wõiprodukt-sioon enne sõda. Ehk seal küll piimaloomadepidamine mõnes osas raskendatud oli ja neid loomulikka eeldusi ei leidnud, mis meil olemas on. Isegi Daanimaale weeti enne sõda sisse palju loomatoitu, kuna seal kallimaid põllutöösaadusi, isegi seemnewilja välja weeti, iseäranis aga karjapidamise saadusi, nagu wõid ja juustu. Selle tõe wastu ei tule kellegil meele waidlema hakata. Kahtlemata on see ratsionell ja väga kasulik meie oludes ja isegi wähest tarwilik, et meie väljaspoolt muretseksime loomatoitu ja seesugust loomatoitu, mis piima produtseerimises tähtis on. Kõige pealt on aga sealjuures tähtis, et kui loomatoitu väljaspoolt saada tahetakse, siis on see tingimata tarwilik, et ta wõrdlemata odavam oleks neist saadustest, mida selle loomatoidu abil tahetakse walmistada.

Enne oli see küsimus väga lihtne. Sest meil tulid tooresainete tagawarad nii odawalt kätte, et seal ilma mingi põhjaliku majapidamiseta wõidi piima produtseerida õlikookide sissetoomise tõttu. Nii pea kui loomatoit läheb kalliks, siis on õige põhjalikku majapidamist tarwis, et kallist loomatoiduainet nõnda ära kasutada, et tema kallima toote produtseerimisel, wõi walmistamisel, tõesti ka rahwamajandusliselt kasu tooks. Sest kui teie toote kallid loomatoiduaineid sisse ja tarwitate neid wähepõhjalikus majapidamises loomade toitmiseks, siis wõite teie julged olla, et loodetaw kasu teil mitte kätte ei tule. Siis on nüüd meie oludes kõige tarwilikum kuulda, kuidas on lugu loomatoidu hinnaga, mida meile sisse tahetakse tuua. Põllutööministeeriumi mehed ja karjakaswatuse tegelased rõhutawad, et wõrdlemata kasulik on loomatoiduks õlikooka tarwitada, et siis seda rohkemat piimasaaki, mis selle tagajärjel tekib, wõib wäljaweoks ära tarwitada. Aga kui teie nüüd wõtate selle loomatoidu hinna, millega teda meil saada on, siis rehkendati weel hiljuti wist 300 marga peale õlikoogi puud. See oli siis, kui meil wäliswahuuta langenud oli. Kui teie aga wõtate nüüd looma õlikookide hinna, kui naelsterlingist ei maksta mitte enam 950, waid 1300 kunni 1400, siis muu-

tub õlikookide hind õige tuntawalt kõrgenemise sihis. Õlikoogid tulewad meil nii kallilt kätte, et meil lootust ei ole enam kasu saada, kui wõihind mitte iseäranis kõrgel ei püsi.

Meil arwati, et kui õlikoogi hind 300 marga puud on ja meil wõihind 100 marga juures liigub, siis tasub ta ennast ära. Kui aga nüüd meil õlikoogi puuda hind läheb 400 marga peale, siis on väga karta, mis peame meie wõist wõtma, et sisseweetawad õlikoogid ennast rahwamajandusliselt ära tasuks. Nüüd tuleb sellele hädaohule weel teine juure. Kui teie tarwitae sisseweetawaid õlikooke majapidamistes, mis wähepõhjalikud on, siis kulutate neid nõnda, et piimaprodukt-sioon ikkagi nii väga ei tõuse ja loodetaw kasu saamata jääb ja isegi kahju on olemas, sest looma ratsionell toitmine peab olema põhjalik. Meie talupidajad söödawad aga õlikooke, ilma et neil oleks loomatoitmise ratsioneerimine weel põhjalikuks muutunud, ilma et kontroll-assistendid oleksid loomatoitmist korraldamas ja juhtimas. Siis tuleb küsida, kas mitte väga palju ei pillata meil see läbi, et toitlusmiinimum mitte-õiges wähekorras on ja et selle tagajärjel siis ka kallid õlikoogid mitte nii edukalt ei mõju piimaprodukt-siooni peale, kui see ratsionell toitmise juures sünnib. Peale selle, kui teie õlikookisid söödaksite just nendes majapidamistes, mis produtseeriwad piima müümiseks, siis wõime öelda, et meil see wõi wäljawedu kergendaks. Aga siin just teewad meie põllutööministeeriumi mehed, ja ma arwan ka endine põllutööminister, ühe sootu põhimõttelikult ja tegelikult tähtsa eksituse. Nad toowad meile arwustiku andmeid ette, kuidas meil olewat piimalehmade arw langenud. Mul on neid arwusid, ma ei hakka neid ette tooma, aga ütlen, et kui meil umbes 60% ennesõja-aegsest piimasaagist nüüd saadawal on, siis arwatakse, et see sellest oleneb, et nüüd piimalehmade arw nii ja nii mitu prots. on langenud. Aga seal eksitakse ühe lihtsa asjaolu juures. Kes produtseeris meil piima enne sõda peajasjalikult müümiseks? (O. Amberg: Mõisad! Üleüldine naer). Ja, mõisad. Enne sõjaaega tarwitasid nad peajasjalikult õlikooke piimaloomade toitmiseks. Siin on nüüd tähtis, et arwustiku põhinõudeid täita. Sest algnõue arwustiku juures on, et ainult ühtlasi suurusi wõetakse wõrdlemiseks. Aga kui teie panete mitmekesiseid suurusi kokku, siis teie ei saa statistikat teha. Ja kui teie nüüd meie piimasaagi juures wõtate üleüldise piimaloomade arwu aluseks, selle

peale vaatamata, kus need lehmad enne ja pärast on töötanud, siis tuleb eksitus sellest, et enne sõda produtseerisid suuremalt osalt piima müügiks mõisad ja suuremad talud. Neid lehmaid tuleks nüüd kokku võtta, kui palju neid enne sõda oli ja tuleks neid võrrelda nende lehmadega, kes nüüd produtseerivad piima müügiks. Aga seal on just muutus põhjalik. Meie oleme kõnele- nud maareformi teostamise algpäewil, et meil tuleb nii mitmel teel kriisi üle elada rahwamajanduslisel ja poliitilisel alal uuen- duste läbiwiimisel. Kui need tagajärjed nüüd kätte tulewad, siis katsutakse silma kinni pigistada nende tõsiolude ees, mida meile meie uuenduse püüded kaasa toonud. Mõis- ad ei ole piimaproductsentide hulgas ammugi mitte enam nii tähtsal kohal, nagu enne sõda. Piimaproductsentideks on nüüd sootu teised majanduslised üksused. Need, kes on mõisadest maad saanud, produtsee- riwad, tõsiolude tundjate andmete põhjal, kõige vähem piima müügiks. Nõmad, asunikud, tarwitawad kõik selle piima ära oma majapidamises ja peale selle produt- seeriwad nad wõrdlemata vähem, kui endistes mõisades produtseeriti. Üleüldine piimasaak on niisugustes majapidamistes langenud sedawõrd, et endiste 1.000 ehk 1.200 toobi asemel saadakse ainult 500—600 toopi aastas, see on poole vähem. Ja seda pisut, mis nad produtseeriwad, läheb neile enestele tarwis. Järjelikult, kui teie nüüd ka wõtaksite need lehmad kokku, keda teie leiata jaotatud mõisades, siis ei ole nad piimamajanduslises seisukohalt mitte enam need tegurid, mis olid enne sõjaaega mõisade piimalehmad. Kui teie nüüd nende arwu hakkate wõrdlema endiste piimalehmadega mõisades, siis eksite teie statistika põhimõtete wastu. Teie seate ühendusse mitmesuguseid suursi, mis mitte ühtlased ei ole. Sellepärast ei aita teile see protsentide rehkendamine mitte palju.

Aga weel rohkem tuleb sinna juure- nendes mõisades, mis weel jagamata on, seisku nad riigi ehk rentnikkude käes, ei ole piimaproductsioon mitte enam endistel alustel, waid on põhjalikult muutunud, karjapidamise olukorra ja meie majandus- olukorra muutmise tagajärjel. Kui nüüd oletada, et praegustes mõisapidamistes endist wiisi hakatakse õlikooke tarwitama, siis see oleks põhjalik eksitus. Sest õli- kooke tarwitati just niisugustes mõisades, kus oli karjatoitmine hästi korras. Nüüd on niisugustes mõisades, mis ainult lühi- kesse aja peale rentnikkude käes on, ehk riigil walitseda ehk pidada on, kõik loomapi- damine sootu teistsugustesse oludesse sat-

tunud, kui ta enne sõda oli. Ja nüüd ole- tada, et lehmapead; keda meie arwustikus wõime tarwitada, ikkagi oleks endised rahwamajanduslikud piimaproductsiooni tegurid, on jällegi eksitus, sellepärast et meie siis wõrdleksime mitmesuguseid suu- rusi. Tagajärjeks on nüüd see, et arwed, mida meil arwustiku najal katsutakse teha, mitte ei ole rahwamajanduslises õiged. Ja põhjendamata on kõik need lootused, mis meil pannakse mitmesuguste rahwamajan- dusliste kalkulatsioonide peale endisest ajast. Kui meie oma tõsist olukorda arwesse wõtame, siis peame ütlemä, et niisuguseid majapidamisi, kus kallist wäljaspool too- dud loomatoitu meil ratsionell rahwama- jandusliku kasuga saadaks tarwitada, wõrdlemata wähe on. Sest isegi meie pare- mad talud, kes olid organiseeritud piima- talituste ümber ja kontroll-assistentide juhatusel loomatoitmise poolest, on nüüd nii wäheseks jäänud, et meie piimaproduct- siooni alal neid enam ei saa oma piima- loome ratsionell söötma panna, nagu wast 7 aasta eest see wõimalik oli. Nüüd, kus wäikeste separaatorite hulk on kohutawalt tõusnud, kus wanad nurka heidetud sepa- raatorid on uuesti käima pandud, nüüd on hea wõi walmistamine mitmeti rohkem ras- kendatud, kui enne kultuurmajapidamistes ja kui teie nüüd tahaksite siiski niisugus- tesse majapidamistesse juhtida suurt õli- kookide ja teiste kalliste loomatoitude woolu, siis ei oleks teie kuidagi kindlus- tatud wõi garanteeritud selle poolest, et need toiduained seal tõesti oma tõstwat mõju saaks ilmutada.

Sellepärast tuleks arwesse wõtma, et nüüd, kus wälised loomatoiduained wõrdle- mata kalliks on läinud, kui endised Wene omad, kuna meile üksi Amerika kallis turg kättesaadaw on, kust meile loomatoidu- ained wõrdlemata kallilt kätte tulewad, kui endised Wenemaalt, siis ei tohi meie oma majapidamise arweid nii kergelt teha, et meie endise statistika abil loomaarwu prot- sentide põhjal hakkaksime kindlaid kawa- sid walmistama. Ma ei taha teid selle küsi- muse lahendamise käsitlemisega tülitada, aga rahwamajanduslise külje selgitamise juures peame meie ka seda eitawat olu- korda silmas pidama, mis ilmasõja, rewol- utsiooni ja wabadussõja ajal on tekkinud. Peame silmas pidama, et kui meie ka tahame, kui meil ka wõimalik oleks rahwa- majanduslist kasu kätte saada, siis piima- produktiooni tõstmiseks wõi ja liha wälja- weo abil meie ikkagi seda ei wõi. Sest pidage silmas, meie oleme küll iseäranis wiimase aja tähelepanekul õige laialistes

ringkondades otsusele ja selgusele jõudnud, et meie riiklise isecolemise tulewik oleneb suurel määral sellest, kui palju meie rahwamajandusliselt areneda ja iseseiswad olla suudame ja et meid nii palju ka poliitiliselt iseseiswaks ja kindlaks peetakse. Kaob see wõimalus ära, siis meie ka pikapeale ei pääsi. Teiselt poolt, kui meie ka suudaksime rahwamajandusliselt teatawaid tagajärgi kätte saada riigi eelarwe kokkuseadmisel ja oma sisse- ja wäljaweo bilansi tasakaalu saada, meie ometi ei wõiks tähele panemata jätta, et meie mitte ainult ei ela oma ette, waid elame tõmbeuule käes.

Kõige suuremad jõud teisel pool piiri on liikumas, et iga meie nõrkust ja jultumist ära kasutada, et Eestis sootu teisi poliitilisi woole maksma panna. Nüüd ei tohi meie aga oma rahwamajanduslisi huwisid taga ajades ära unustada, et meie oleme küll tugewad tösidemokraatlise korra läbi iseeneste kaitsemiseks, aga meie oleme siiski väga piiratud oma riiklise korra püstihoimise ja alalhoidmise mõttes, kui meie oma rahwa lalalisi hulke ei distsiplineeri ja kõwa korra alla ei õpeta. Mitte läikiwate püssitikkude hirmul, waid niisuguste abinõudega, mida Eesti rahwaenamus heaks kiidab. Meil on ikkagi selle peale tarwis waadata, et meil rahwa keskel pealepandud kohustest tüdimus oma riigi vastu ikkagi vähem oleks, kui armastus ja huwitus oma waba Eesti vastu. Meie riigipoliitiline tarkus peaks selle peale juhitud olema, et meie oma minewikku likwideerime, oma rewolutsioonilist meeoleolu segaselt tasapinnalt rahulikule arenemise teele wiime, kuid seejuures ikka selle peale waatame, et see rahwahulkade kannatust mitte liiga pinguli ei tõmba. Ütleksin weel õige lausa: ma ei usu mitte, et saadakse Eestit üle wiia kõigist poliitilistest ja majanduslistest raskustest ilma tõsiste kitsendusteta, ilma kange walitsuswõimu wahela segamiseta, ilma kõwa riikluseta; peab olema riigiwõimul nii kange käsi, et tarbekorral paneb nii palju kitsendusi rahwale peale, et kõik painutawad endid selle alla. (Hüüded pahemalt poolt: Aga mitte Teie ise, mitte walitsus?).

Kes on see walitsus, kui mitte rahwas ise? Ma ei hakka mitte neid wähetähendawaid sõnu tähele panema, sest see oleks ajawiitmine. Ma ütlen teile, meie peame riigiwõimu rahwa organiseerimiseks tarwitama, riigi poliitilise ja majanduslise olukorra terwendamiseks täielikult ära kasutama; aga selle juures tuleb ikka silmas pidada, et meie wõime ainult nii palju teha,

kui palju kodanikkude kõiksuse, üleüldsuse huwi oma riigi vastu suurem on, kui paha-meel ja wiha nende kitsenduste vastu, mis riikluse nimel rahwale peale pannakse. Nii pea, kui teie hakkate kitsendama uisapäisa ja hakkate liig palju nõudma niisuguste asjade poolest, mis inimestele luusse ja lihassse lõikawad, siis ei aita muud, kui wõtta wõim appi. Et meil aga sellega midagi teha ei ole, siis peab ikka Eesti riigi walitsuse poliitika balanseerima selle wahel, mida tohib ja mida mitte ei tohi. Ei tohi inimesi liig hellaks teha. Ja see ongi see riigimehelik takt, tarkuse ja sündisuse tunne, et meie ei lähe seal wõimu tarwitama, kus see rahwahulki wõib hulluks ajada, neid meeheitele wiia, nagu seal Narooa taga sündis. Kui teie aga selle eest hakkate hoolitsema, et tööd hakkatakse tegema — sest otsustaw on just tööwiljakuse tõstmine, tööproduktiwiiteedi tõstmine, ülepea töö — siis ei tohi olla seisukorda, ega sarnast õhkkonda, et üle 8 tunni tööd teha ei tohi, et see käib põhimõtte vastu. Ei tohi juttu sellest olla, et ametnik, kuidas wõib ta üle 6 tunni tööd teha? Ei, seda ei wõi olla. On tarwis ka 9 tundi tööd teha, nii et siin tulewad kaasa kõik rühmad oma poolehoidjatega. Et wäta aga, kuidas töö tõmbab! (Naer).

Kui meie nüüd wõtame selle eesmärgiks, et rahwa hingeolus positiivne külg peab ikka suuremaks jääma, siis peab weel kord ütleva: Ärge tehke inimest hellaks, isearanis esimeste elunõuete rahuldamise poolest. Sest esimene elunõue on elu alalhoidmine. Ei tohita sellest mitte alamale minna, kui inimene ära elada, ennast teita wõib. Ei tohi inimesi närwiliseks teha, nõnda et see instinktiivne elualalhoidmise tung vastu hakkab. Kui teie oma riiklise tarkusega kawatsusi läbi wiia tahate, mis rahwamajanduslistele huwidele wastawad, aga kõik muud huwid tähele panemata jätate, siis riskeerite teie niiwiisi, et teie oma riigiwõimu peate ära kulutama korra alalhoidmise ja kõiksuguse distsipliini peale, selle asemel, et positiivset tööd teha. (Wahelhüüded). Teie olete mul see paras hindaja! (Naer). Wõtke nüüd arwesse, et meie elame praegu üle kõige kriitilisemaid silmapilke. Kui meie nüüd kõike jõudu ei saa tööle panna, kui meie ei suuda iseendid ja teisi, nii õelda, suruda tõesti tööd tegema oma riigi rahwamajandusliste aluste kindlustamiseks, siis ei aita kõik meie riigi poliitilised wõtted midagi. Ja seal on siis see nüüd õige kurbloolik, kui teie inimesed hellaks teete, kui elu läheb nii kalliks. Kas teie arwate, et teie

siis saate veel nii töötada, kui praegu. (Wahelhüüe: Pannakse inimesi seina ääre!). See on see asi. Just selle „seina ääre“ panemisega, just wõimuga ja wägiwallaga distsipliini luua, see meelitab mõistmata inimesi, aga nii ei saa organiseerida jõudu loowateks otstarbeteks. Kui meil tõuseb nüüd elukallidus järkjärgult niisama, nagu meie seda Wenemaal teame olewat, kus rahal enam mingit wäärtust pole; kui elu nii pööraselt kalliks läheb; kui meie Wenemaal järkjärgult järele nihkume samal teel, mis meil praegu silma ees; kui meil kaswab elukallidus nii, et laialised hulgad, kel mitte ei ole wõimalust põllumaast midagi saada, kel suuri sissetulekuid pole kindlustatud, meeheitlikku seisukorda satuwad, ja kui teie waatate, missugune meil seisukord tõelikult on — siis teie näete, et nii ei tohi lugu lasta minna.

Ja see ongi nüüd see asi, et kui meie oma rahwamajanduslist kasu tahame tähele panna, siis ei tohi meie mitte öelda, et tulgu muidu mis tuleb, meie saame rohkem piima ja kaks miljardi toome selle wõi eest sisse, siis on seisukord tore. Ei, see wäide on täiesti ilma sisemise kokkukõlata, see wiib nii kaugele, et inimesed, keda teil kewadel tarwis on tööle juhtida, awawad oma kõrwad kihutuskõnedele. (Wahelhüüe: Ja Rahwaerakond kaotab! Naer). Ma ei taha sellest kõnelda, aga ma ütlen, mõnikord wõib uhke olla, et oma arwamisega igal pool tunnistust pole leidnud. Kuid siiski wõidab jällegi Rahwaerakonna mõte. Kindel on, et teie nüüd wõitnud olete, aga kas teie seda wõitu lõpulikult oma käes pidada saate, seda ma ei usu (Naer). Nii palju wõib öelda, et meie ka elukalliduse seisukohalt wõi ja liha wäljawaoküsimust otsustama peame. On õige, et liha ja wõi wäljawaoküsimine nii hästi inimesed linnas, kui ka maal, ärewaks ajab. Meil ollakse selle poolest wahest liig nõudlik. Inglased ütlevad: Teie hädaldate wäga, et teil ühte ega teist ei ole, aga teie pillate otse, kui teie sööte piima wõid, nagu kartulipudru. See ei ole loomulik, et meie nii kallid aineid ohtralt tarwitame. (Wahelhüüded). Arwan, et Teie olete „Postimeest“ liig wähe lugenud ja veel wähem temast aru saanud. Lugu on aga nii, et kui meie tahame kallimaid toiduaineid wälja wedada, siis igatahes kindlustatud peab olema odawamate saamine. Ma kujutan omale ette, et kui meile tõesti raswaaineid, kas peki wõi ka margariini kujul muretsetakse, ja kui siis wõi wäljawaoküsimine tagajärjel wõihinnad wäga kerkiksid, siis hakkaks

mõnedki selle juures kahtlema, kas just peaks siis tingimata esimese järgu lauawõi laual olema; waid toiduks hakataks tarwitama vähemaitswaid raswaaineid. Wõib olla, et siis rahwa toitmine läheb lihtsamaks. Mõnedki põllumehed hakkaksid wähem küllaldaselt sööma.

Sellest ajast on umbes 50 aastat möödas, kui taludes oli liha ja wõi söömine õieti maiuse asi. (Rkl. M. Martna kohalt: No, seda aega ma küll tagasi ei oota!). Mina ei ütle mitte, et seal siis oleks alatoitlus walitsenud, waid seal oli nii palju teisi toiduaineid, mis tasusid seda wõi ja liha puudust. Wahelhüüded: Heeringad ja silgud!). Ka heeringad oleksid wäga head olnud, aga kõige pealt oli seal rikkalikult leiba. (Rkl. J. Allikso kohalt: Haganaleiba!). Teie ei ole haganaleiba näinudki ja sellepärast ärge rääkige! Neil seal oli kõiksugu toiduaineid, mis aitasid rahwa kehalikka nõudeid rahuldada. Kui meie aga nüüd oma toitmiseks tarwisminewaid raswaaineid, nagu wõi ja liha, ära saadame, siis jääb selle asemele tühi koht, mis inimesed ilma teie teadmata ägedaks ajaks. Kuidas teie seda ka ristite, aga inimesed lähewad nii punaseks, nagu teie seda sugugi ei usu. Ja sellepärast on minu arust hädasti tarwis, et enne kui wäljawaoküsimine ette wõetakse, olgu muretsetud inimestele aseained, olgugi küll wahest vähemaitsewad, kuid siiski ained, mis elu wõi wäljawaoküsimise korral liiga kalliks ei aja. Ainult sel teel wõime meie oma kallihinnalisi tooteid karjapidamise alal wälja wedada. Enne kui aga sarnaseid eeldusi mitte loodud ei ole, ei wõi wäljawaoküsimine juttugi olla. See ongi asja riigipoliitiline külg. Kui meie ainuüksi rahwamajanduslist kasu hindaks, siis tuleks meil wõi wäljawaoküsimise ja õlikookide sissewõetusest loobuda. Siis, kui meie mõlemid külgi, üleüldist toitlusolukorda ja iseäranis rahwa hingelist seisukorda õieti arwesse wõtame, wõime wäljawaoküsimise teel edasi wiia.

Selles mõttes ei ole tõesti ülearune, kui meie seda küsimust siin põhjalikult arutame, mitte et siin kuidagi wiisi suurte hulkade poolt erakonna poolehoidu leida. See on kõrwaline asi niisuguste tõsiste küsimuste juures. Meil on kaalu peal palju rohkem, kui rühma, erakonna, ehk isiklik poolehoid. Siin on tarwis, et meie niisugustes tähtsates küsimustes riigipoliitilise ja riigimajanduslise sihi wõtaksime ja selle järele oma asja ajaksime. Hea on, kui meie wäljawaoküsimist mitte ainult sissewõetawatest õlikookidest ei otsiks. Ma wõin teile öelda, et on wäga palju kultuurilisi talusid

olemas, kes produtseerivad praegu sama palju piima, kui enne sõda, ilma et nad weaks sisse õlikooke. Linaseemne õlikooke ei ole meil kuigi palju, et küll maksaks just selle tööstusharu peale rohkem üle minna, kui meil üleüldine majandusline elu normaalsemaks hakkab minema. Niisugustes talumajapidamistes on loomadele söödetu kaerajahu. Et see oleks raiskamine, see kõlab täitsa nagu pilge tõsise majapidamise juures.

Kui teie lähete Ameerikast ostma kallid õlikooke, et nendega sööta loome, kus mitte heade õlikookidega ümber ei osata käia ja ütlete, et koduse jahu tarvitamine on pillamine, siis on see vähemalt suur liialdus. Talumajapidamises on meil tõesti ka wiljapuudust tunda.

Kaerapuud maksab aga siiski wõrdlemisi vähem, kui maksab rukkipuud. Kui meie piima produktsiooni tõstmiseks tarvitaksime nüüd tõesti ka oma kallist wilja, siis oleks see ikkagi otstarbekohasem ja meie põllumeestele ja majapidajatele wahest ometi palju vähem kahjulik, kui liig kalliste õlikookide tarvitamine, mis enesega kaasa toob liig suuri raskusi neis majapidamistes, kus senni enne sõda õlikooke ei ole tarwitatud. Sest taludes on seda enne ikka wõrdlemisi wähe sündinud. Kui teie nüüd kalliste õlikookidega hakkaksite meie talupidajaid õpetama põhjaliku piimatalituse elluwiiamiseks, siis on see nüüd õige wähe kindel majandusline operatsioon. Sellepärast arwan mina, et liialdatud lootust rahwamajandusline kasu peale õlikookide sisetoomisel ei maksa panna, ehk wõi produktsiooni tõstmine ja wäljawedu küll kõigil teedel muidugi soowitaw ja tarwilik oleks. Ei ole mina ajakirjanduses sõna wõtnud, ei ka siin wälja astudes mitte öelnud, nagu ei soowiks mina mitte wõi wäljawedu, nagu ei soowiks mina mitte piima-produktsiooni tõusu. Mina ainult ütlen seda, et siin on meil nii tõsise rahwamajandusline, rahwuspoliitilise ja riigipoliitilise küsimusega tegemist, et uisapäisa otsuseid teha ei wõi. Waid siin peab wäga mitmeid tõsiolusid ja tegurid arwesse wõtma, mis meil praegu on teised, kui enne sõda.

Rkl. A. Oinas (sd.): Lugupeetud rahwasaadikud! Herra kaubandus-tööstusministri seletus tõendas arwamist, mis oli meil lugedes ajalehtist wäliskaubanduse nõukogu otsust wõi ja liha wäljaweoks wabastamise kohta, et wäljaweoplaan liiaks kergelt on tehtud. Ei saa ju ometi lugeda wõi ja liha wäljaweoplaani aluseks neid artikkelid, mis ilmusid „Waba Maa's“ ja endise ministri herra Pooli seletust

põllumeeste kongressil. Minule jäi herra kaubandus-tööstusministri tänase kõne järele see mulje, et küsimus ikkagi tõsiselt läbi kaalutud ei ole. Seda näitab ka tegelik elu, mis teist rada on läinud, kui kaubandus-tööstusministri tänased üleüldised kawad.

Minul oli juhus kahe päewa eest näha toitlusministeeriumi lepingu kawa ühe kohalise ärimehega selle kohta, et wiimane saab õiguse 1.000 puuda toitlusministeeriumi wõid Eestist wälja wedada. Selles lepingu kawas ei olnud ühtegi sõna, et see ärimees kohustatud oleks olnud mingisugust wastukaupa Eestisse sisse tooma. Ma tunnen seda ärimeest, senni ei ole tema igatahes õlikookisid sisse wedanud, et tema seda tulewikus saaks tegema, on ka küsitaw. (Rkl. M. Martna: Koogiõli!).

Tähele pannes meie walitsuse asutuste tegewust on minul tunne, et küsimus wõi ja liha wäljaweo asjus tõsiselt läbi kaalutud ei ole; ei ole weel nähtawasti kindlat plaani selle kohta, kuidas seda teha. Ei ole kawa, kui palju tuleks õlikookisid sisse wedada, kui palju wõiks wõid wälja wedada ja missugustel tingimistel. Ilma nende andmeteta aga küsimust roheline laua taga ära otsustada on lubamata sellepärast, et meie käesolewal juhtumisel wõtame toidupala, wõi ja liha waeserahwa suu eest ära, ja rõõmustame suurema sissetulekuga neid, kes lehma ja sigu peawad. (Rkl. M. Martna: Trööstime lehma õlikookidega!). Ilmkahtlemata tõstab wõi ja liha wäljawedu elukallidust. Selle wastu ei waielnud lõpuks isegi kaubandus-tööstusminister, olgugi, et tema ekslikult püüdis seletada wiimastel nädalatel ilmsiks tulnud wõihinna kõrgenemist sellega, et see olewat kaupmeeste wõte, sahkendusoperatsioon, mis otsekohe ses ühenduses pole wõi wäljaweoga.

Ma arwan, et kaubandusminister siin temale, kui kaubandusministrile, andeksandmata eksituse tegi. Herra kaubandusminister peaks teadma, et teade wõi wäljaweo wabaks laskmisest oli tõsiseks põhjuseks wõihinna kõrgeleminemisele. Minule on see kahtlemata selge, peaks ka igaleihele olema, ei ole ju mitte saladus, et wõid on hakatud kaupmeeste poolt wäljaweoks selle ostma. Arusaadaw, et wõihinnad üles tagajärjel tõusid. Wõi ja liha ei olnud meil mitte odaw. Wõi on praegu umbes 250 korda kallim, kui ta enne sõda oli. Elukallidus ei ole aga mitte tõusnud niiwõrd. Muidugi oli ja on meil terawili kallim, sest et terawilja järele puudus suurem oli, kui raswaainete järele. Wõi on wiljahindadega wõrreldes odaw. Iseenesest ei

ole aga wõi ja liha mitte odaw. Laialiste rahwahulkade praeguste sissetulekute, praeguste palkade juures on wõi ja liha ikkagi kallis aine. Tõstetakse weelgi nende hinda, siis wõetakse paljudel wiimane wõi ja liha raasukene suu eest ära.

Meil on hoolitsetud mõnel pool palju loomade terwise eest, hoolitsetakse näituseks selle eest, et lehmad saaks wäljamaa õlikooke. Austatud rahwasaadikud, ma tahaks teile seda südame peale panna, et meil hakataks rohkem inimeste eest hoolitsema. Kes seal nii agaralt vastu hüüab, on seda sootu ära unustanud (Wahelhüüe: Teie hoolitsete?) Meie ei ole seda mitte unustanud, et meil lehmad nii tähtsad pole, kui elaw tööjõud. Kui meie elawa tööjõu ära kurname, näituseks lapsed ilma piimata jätame, siis häwitame meie oma rahwa terwise alust. (Rkl. M. Martna: Enne lehmad, siis lapsed!) Silmas pidades, et esimesel plaanil seisab ikka inimese tööjõu eest hoolitsemine, ei leia ma mitte, et praegustel tingimistel, kus neist ainetest meil weel suur puudus on, wõi ja liha wäljavedamine suuremal määral lubataw oleks. Ma näen ette, et karjapidamine meie majapidamises saab tulewikus suurt osa mängima ja kujutan ka ette, et tulewikus meie riik neid aineid wälja wedada wõib, aga praegu ei ole selleks mitte weel aeg, igatahes ei tohi seda aga mitte ilma kindla korralduseta teha.

Rkl. J. Zimmerman (töer.): Mis puutub meie statistika andmetesse, ei ole need mitte nii halwad, kui arwatakse, (Rkl. M. Martna: Seda meil ei olegi!) ja rhs. Tõnisson oli wist asjata nende tähtsust eitanud. Nemad näitawad ometi meile seda, kui palju meil karja on ja kui suur õieti meil see masin on, kes meil wõiks saadusi piimaks ümber töötada. Ka see on õige, et meie karjaarw ei näita praegu mitte meile ära, kui palju meie piima ehk wõid saame, waid ta näitab meile seda, kui palju meie wõime siis saada, kui meie seda karja korralikult toidame.

See on põhjendatud, et meie kari on wilets. J. Tõnisson'i wäide, et meie karjapidajatele ei wõi mitte õlikooke tuua, sest nad raiskawad nad ära, on wildak. Siin oleks just see samasugune lugu, kui meie ühele wabrikule ütleme, et ta muretsegu omale paremad masinad ja seadku nad korda, siis anname talle tooresaine. Karjale on õlikooke tarwis just selleks, et teda korda seada. Peab ütleva, et herra Tõnisson nähtawasti ei tunne õlikooka ja ei tea, et need munawalgerikkad on, nimelt

on õlikookides kolm korda rohkem munawalget, kui kaeras. Kui õlikookide hind on kolm korda kõrgem, kui kaerahind, siis on nad õieti ühehinnalised, kuid niisugune wahekord ei ole ka siis, kui meie praegu wabalt turult wäliswaluutas ostame.

Praegu on õlikookide hind keskmiselt 360 marka puud, kuna kaera keskmine puudahind on 400 marka; nii tulewad õlikoogid meile palju odawamad tarwitada. Kui meie waatame Inglismaad, siis näeme, et seal karjakaswatuse tingimised palju soodsamad, kui enne sõda. Õlikoogid on kaertega wõrreldes odawad. Kui täiesti waba wõistlus oleks, s. o. waba oleks õlikookide sisseweddu ja wõi wäljawedu, siis oleksime lühikese ajaga samal järjel, kui enne sõda olime. Mina ei usu mitte, nagu herra Tõnisson ütles, et meie karjapidajad loomi õlikookidega sööta ei oska. Kui tahetakse, et wõi wäljaweo läbi hind kodus mitte wäga palju ei tõuseks, siis oleks temale wast waja toll peale määfata, mis teda teatawal kõrgusel hoiab ja ei lase kõrgemale minna. (J. Tõnisson kohalt: See ei hoiu hindä all!) Kui aga need summad, mis tollist saadakse, nüüd õlikookide sissetoomise preemiaks antakse, siis wõime selle läbi kooke odawamaks teha. Edaspidi wõib jälle pikkamööda waba korra juure tulla.

Mis puutub nüüd mõisade karjade wiletusse, siis ei ole seda mitte arwata, et siin oleks wahest süüdi enam maareform, kui terwelt sõjaolud, sest sõjaoludel on majapidamine üleüldse läinud ekstensiivseks. Ka Saksamaal, kus maakorraldus mitte weel hästi läbi wiidud ei ole, on suured mõisad sedawõrd ekstensiivselte maja pidanud, et nad hakkawad piimakarjade asemel lambaid pidama.

Rkl. Th. Pool (töer.): Lugupeetud rahwasaadikud! Ma ei saa aru, mida herra Tõnisson siin wõita tahtis. Alguses rääkis ta selle poolt, et wõiks ikka karjasaadusi wälja wedada, kuid lõpuks leidis, et ei tohi. Kumb siin ülekaalus peab olema, mina tõesti otsustada ei saa. (Rkl. J. Tõnisson kohalt: Wiimane ikka!) Wõib olla, et taheti mõlemale poolele rääkida.

Ma tahaks siin wähe agronoomide kalkulatsioonide juures peatada, kuigi ei usu, et ma herra J. Tõnisson'i suudan ümber uskuma panna, kes on alati ennast eriteadlastest kõigil aladel kompetentsemaks pidanud. (Rkl. J. Tõnisson kohalt: Ma wõiks teile wäga ilusti wastata, kuid ma ei taha teie isikut puutada!) Ma tahan just nende majandusliste kalkulatsioonide juur-

res peatada, mida herra Tõnisson arwas ümber lükanud olewat. (J. Tõnisson räägib koha pealt midagi wahele). Ma tahtsin nimelt näidata, et seda auku seal mitte ei ole olemas, waid ta, wõib olla, kusagil mujal on. (Üleüldine naer). Siin awaldati kõige pealt arwamist, et meil karjapidamine oli kasulik siis, kui waremalt odawaid tooresaineid tarwitada oli. (J. Tõnisson kohalt: Seda ma öelnud ei ole, seal see auk Teil on! Üleüldine naer. Müra).

Juhataja K. Wirma: Ma palun rahu!

Rkl. Th. Pool (kõnet jätkates): Kuid kui meie wõtame täiesti konkreet arwud, näituseks wõrdleme õlikookide hindu kõrgendatud hindadega, millega neid Tallinnas wõib saada, siis ei ole wahekord tegelikult sugugi muutunud. Ei ole tähtis mitte absoluutne tõus, waid wahekorrad üksikute ainete wahel. Meil on õlikookide pakkumisi 300 marka puud, on weel mingisugused kookuskoogid 270 marka, need on niisugused koogid, mis enne sõda maksid umbes 1 rbl. 20 kop. puud. Kookidel oleks ennesõjaaegse hinnaga wõrreldes 250-kordne tõus. On wõihind 100 margani tõusnud, siis on ka tema 250 korda tõusnud. Meie näeme, et hinnad on wõrrendis ennesõjaaegsete hindadega. (M. Martna kohalt: Teie arwamise järele oleks see paras hind?)

Teiseks juhin ma tähelpanu selle peale, et on teatawad ained olemas, ilma milleta produtseerida ei saa. Näituseks, kui teie hakkate maja ehitama, siis on teil teatawas proportsioonis kiwa ja tsementi tarwis. On teil ainult kiwid olemas, ei pääse teie kaugele. Karja produktiooniga on niisamasugune lugu: munawalgeaineid on wäheses proportsioonis tarwis, kuid kui teil neid ei ole, ei saa meie oma tooresaineid ka ära kasutada. Herra Tõnisson arwab, et kaerad sellesama wäärtusega on, mis koogid. Wõib olla, on temal iseäralised kaerad, kus rohkem munawalget on, wõi on tema lehmad teistsuguse konstruktiooniga. Harilikudes oludes seda mitte ei ole. (J. Tõnisson kohalt: No, seda kõnet ei saa tõsiselt wõtta!) Meie näeme, et meil, mis puutub loomade toitmise eeltingimistesse, olukord sugugi halwemaks muutunud ei ole, kui tema oli enne sõda. Ei saa salata, et meil põllumajandusline tehnika halwem, kui Lääne-Euroopas; kuid see ei maksa mitte ükski karjakaswatuse, waid ka terawilja kaswatuse kohta. Kus tehnika halwem, seal saab vähemat tasu. (J. Tõnisson kohalt: Kas tasu seesama?)

Siis tahtsin ma weel herra Tõnisson'i poolt puudutatud mõisadeküsimust puudutada. Herra Tõnisson toonitas muuseas seda, et wõi wäljaweo peale lootust oleks olnud, oleks mõisad alles olnud. (Rkl. J. Tõnisson kohalt: Seda ma pole ka öelnud!), sest need olid õlikookide tarwitajad ja ka piima eksportöörid (J. Tõnisson kohalt: Ma ei ole neid tagasi soowinud!) No, mina oletan kah. Kuid sellegipärast leidsite teie, et meil ei ole sarnast piima produktiooni kui enne sõda. Ma tahaks selle juures peatada kui suurt osa õieti mõisad piima produktioonis mängisid, sest et seda wäidet mitte ükski siin, waid ka tihti teiste meie maareformi wastaste poolt ette on toodud. Meil olid olemas kontrollühisused, mille kaudu meil head andmed olemas on, kui palju karjade keskmine produktioon oli. Kontrollühisustesse oli palju loomi koondatud ja meil on täpisead andmed, kui palju kontrolli all loomad piima andsid, kui palju keskmiselt wõid produtseeriti ja kui palju jõutoitu ära tarwitati. Ei saa salata, et mõisa karjade saak oli kõrgem, kui talude oma. Mõisades andsid lehmad keskmiselt 6.400 nl. aastas, taludes 4.700. Mõisalehmade arw oli aga 1916 a. 60.000, taludes 210.000. (J. Tõnisson kohalt: Wõtke kontrollialused lehmad!) Mõisalehmade hulka on ka moonameeste lehmad kaasa arwatud. Need andmed lubawad meil wõrrelda, kui palju üks ehk teine liik loome piima andis. Kuna taluloomade arw 3 kunni 4 korda suurem oli mõisaloomade arwust, siis ei mänginud see kwantum, mida mõisalehmad protsentuaalselt rohkem produtseerisid wõrreldes taluloomadega, mitte wäga suurt osa üleüldises produktioonis. (J. Tõnisson kohalt: Mitu korda oli taludes rohkem inimesi!) Kui praegust mõisa- ja talukarjade piimaandi ühekõrguseks arwata, siis langeb piima wähenemusest, mida kunni wiiesaja miljoni naela ümber wõib arwata, kõigest $\frac{1}{3}$ ehk $\frac{1}{4}$ mõisakarja peale.

Teiseks wäiteks, mida siin ette toodi, oli see, et mõisakarjad rohkem jõutoitu tarwitasid. Arwud räägiwad teist keelt. Meil on prots. andmed olemas, kui palju tarwitasid jõutoitu, õlikooke jne. mõisad ja kui palju talud. Meie näeme, et mõisades jõutoidu peale, s. o. õlikookide ja jahu peale langes 27%. Taludes 18% ümber kogu toidu hulgast. Need ei olnud sugugi kõige paremad karjad, mis kontrolli all olid, waid oli palju keskmisi. Lehma peale tarwitati umbes 20 puuda jõutoitu ära. Mis mõisadele suurt kasu tõi, see oli

praak, mis toiduväärtusest terwelt 17% välja tegi ja tõepoolest tähtis tegur mõisalehmade piimaanni juures oli. Selle saamine ei ripu aga mitte maareformist ära, waid piirituse produktsioonist. Kui meie piirituse produktsiooni fõstetakse, siis tõuseb loomulikult ka praaga määr. Kui meie neid konkreet arwusid aluseks wõtame, näeme, et mõisade likwideerimisel mitte otsustawat saatuslikku tähendust karjakaswatus peale ei ole. Lõpetades juhin weel kord tähelepanu selle peale, et ei tohi seda küsimust mitte ühest, põllumajanduslisest ei ka ainult tarwitaja seisukohast wõtta.

Rkl. Chr. Arro (põl.k.): Kellel põllumeeste laiemate ringkondadega kokkupuutumist on olnud, see teab, et meie põllumees heameelega mitte rehkendada ei armasta. Sellega ei ole aga mitte weel öeldud, et põllumees, vähemalt jämedates joontes, oma majapidamises ei mõistaks aru saada, missugune majapidamise haru ennast ära tasub ja missugune mitte. Seda wõime öelda ka karjapidamise kohta. (Rkl. M. Martna: Näituseks: mida mats teeb, seda mats sööb).

Selle peale waatamata, et meie talude majapidamistes ei ole kindlat raamatupidamist, oskawad meie põllumehed siiski wäga huwitawaid wõrdlusi, huwitawaid arwusid oma majapidamise kohta ette tuua, mille wastu mitte waielda ei saa. Wõrreldeks meie karjapidamise praegust seisukorda ennesõjaaegsega, teame, et enne sõda pea kõik paremad karjad meie taludes kontrolli all peeti. Kontrollraamatuid peeti aastate kaupa. Selle juures on põllumehed harjunud karjale tarwitatawaid toiduaineid raha peale ümber arwama. Nii oli meil enne sõda aastate kestes loomatoidu üksuse wäärtus, mida ühe naela jõutoidu all mõista tuleb, raha peale ümber arwates 2 kopikat. Iga piimatoobi eest saadi sel ajal, just talwel, kui karja laudas hoiti ja jõutoitu tarwitati, 6 kop. Seega oli wõimalik enne sõda piimamajanduses 2 kopikaga produtseerida 6 kopikat. Ja seal juures ei olnud meie põllumajanduse seisukord mitte hiilgaw, waid temal tuli wäga suurte raskustega wõidelda, et omaga välja tulla, et tarwilist edenemist ja arenemist alal hoida.

Kuidas on wastaw wahekord praegusel ajal? Kui wõtta jälle jõutoitu toiduüksuse aluseks, näituseks kaerajahu, segawilja jahu, mille hind on kõikunud mõõdaläinud aastal 400 mk. ümber puud, siis tuleb toiduüksus 10 marka maksma. (Rkl. M. Martna: Aga kui palju see kaswatajal enesel maksma tuli?) Kui teie seda küsite

praeguse aja kohta, siis peate seda küsima ka, palju see maksis enne sõda? Toobi piima eest saadakse praegusel ajal 10 marka. Järjekult on wõimalik 10 marga eest toitu lehmale ära söötes, kõigest 10 marga eest piima saada. Seega on piim ennesõjaaegsest kolm korda odawam. Niisugune karjasaaduste edasi produtseerimine wiib meie majapidamise pikapeale pankrotti.

Tänases arupärimises on ette toodud, et karjasaadusi ei wõida mitte välja wedada rahwa toitmise mõttes. Tuleks küsida, kas arupärijatel on mingit kindlustust, praegust karjapidamise seisukorda arwesse wõttes, et lähemas tulewikus teie soowi täitmise korral seisukord karjasaaduste saamises mitte wäga halvaks ei lähe. Minu arwates on seisukord niisugune, et põllumees praegust olukorda wäga kaua välja kannatada ei suuda. Tema hakkab teid otsima, kuidas karjatoitmist odawamaks teha. Ja esimene samm selleks on, et piimakari talwekuudel, kus teda käest sööta tuleb, mitte ei lüpsaks. Lüpsma jäetakse ainult nii palju lehmi, kui seda oma majapidamise jaoks tarwis. See muudatus annab wõimaluse loomi ainult põhu ja heintega toita, kuna kallihinnaliste jõutoitude ja wilja söötmine ära wõib jääda. Tagajärjeks on see, et lehmad ainult suwekuudel, kus nad karjamaal ja põldudel käiwad, ja kus nende toitmine palju odawam tuleb, kui talwel, lüpsawad, kuna talwekuudel wõi ja piim meie turult ära kaob. Arusaadaw, et sellega ühtlasi need ained kuulmata kalliks lähewad ja nüüd nende produtseerimine põllumehele ka talisel ajal kasulik oleks.

Tähendab, kui meie selles sihis, nagu arupärijad ja paljud teised kõnelejad soowiwad, edasi läheme, siis lähenteme ajale, kus talwel, keegi praeguse, ehk weel kõrgema hinna juures wõid ja piima osta ei suuda. Ma ei ütle mitte, et rahakurs peaks seejuures praegune seisma. Meie loodame ometi, et ta loomuliku wäärtuse omandab, aga ma ütlen lihtsalt: kui meie rahakurs tõuseb ja Eesti raha wäärtus suureneb, et selles wõrdlewas wahekorras karjasaaduste eest maksta tuleb ja et siis nende saaduste hind ennesõjaaegsele läheneb. Selle aja kättejõudmisel oleks tulus, et kari ka talwel lüpsaks, kuid karjapidamine ei ole mitte mõni ärioperatsioon, kus tulu toowat kaupa ruttu sisse wõib osta, et seda müügile lasta. Põhjalikud muudatused karjapidamises nõuawad aastaid enne, kui nad soowitawaid tagajärgi andma hakkawad. Nii palju, kui mina karjapidamist

tunnen, wõin teile öelda, et selleks wähe-
malt 4 kunni 5 aastat ära kulub, et ühte
karja, kes suwekuudel lüpsma saab, talise
lüpsi alguse peale üle wiia ja siis alles
wõime jälle endist wiisi nii talwel kui
suwel soowitawal määral karjasaadusi
turul leida.

Waadake, nende põhjuste pärast kõne-
leme meie, põllumehed, teie nõudmiste
wastu. Ei ole mitte soowitaw, et meie sil-
mapilkliste huwidega rehkendades, katsume
ühel ehk teisel wiisil karjapidamise edene-
mist seisma panna, nagu herra kaubandus-
minister teile ette on toonud, ise selle eest
teid hoiatanud. Mitte ainult karjapidajate
huwides, waid kogu rahwa ja riigi huwides
on tarwilik, et meie seda nii tähtsat põllu-
majanduse haru, piimakarja pidamist, ei
lase häwinemisele wastu minna. Kuid nii-
wiisi läheb tema häwinemisele wastu, kui
meie kunstliste abinõudega püüame tema
edenemist takistada.

Meie, põllumehed, oleme kaugel ära nii-
sugusest karjasaaduste wäljaweost, nagu
siin ette toodud, kus karjasaaduste wälja-
wedu ainult kõrge wäljaweomaks peab
reguleerima. Sellest ei ole meie põllumehed
nüüd mõelnud, et karjasaaduste wälja-
wedu peaks piiramata waba olema. See
aeg wõib tulla, praegu aga mitte. Meie,
põllumehed, nõuame karjasaaduste piiratud
wäljawedu kindla kontrolli all ja usaldus-
wääriliste asutuste kaudu.

Mina arwan, et karjasaaduste korra-
likku wäljawedu kontrolli all wõib ainult
põllumeeste oma organisatsioon korral-
dada. Põllumehed, kui karjasaaduste wal-
mistajad, on esimeses reas sellest huwita-
tud, et üle piiri läheks ainult esimese järgu
kaup, mille eest wäljaturul kõrget hinda
maksetakse. Ärimeestel ei ole mitte tähtis
kauba headus, waid see kasu, mis karja-
saaduste wäljawiimise korral saadakse.
On kuulda wiimasel ajal, et suured wõi
tagawarad, mis siin linnawalitsusel ja
mõnel teisel suuremal asutusel olemas olla,
on wäljaweoks määratud ja just selle-
pärast, et nad ei ole enam täiewäärtuslised
kauaaegse seismise tagajärjel. Kui see
sünnib, et meie oma esimese wõisaade-
tuse, kõneldakse 1.000 puudast, mis ala-
wäärtusline olla, ja mis sellepärast wälja-
maale saadetakse, et ta meil omal süüa ei
sünni, ja meie tema maale saadame, kus
meiega wõrreldes suur raswaainete nälg
walitseb, siis on see igatahes tegu, mis
hukka mõista tuleb. Meie ei tohi silma-
pilkliste asjaoludega rehkendada. Wälja-
maa turg on meil tulewikus tähtsam, kui
praegu ja meie ei tohi seda meelega ära

rikkuda oma halwa kaubaga. Sellepärast
ei wõi meie, põllumehed, mitte leppida nii-
suguste wäljaweo kawatsustega, waid
nõuame, et see sünniks piiratud määral
ja kindla kontrolli all.

Kui niisugune piiratud karjasaaduste
wäljawedu wõimalikuks saab, mis kogu
meie karjapidamise ja tarwitajate huwides
sünnib, siis on põllumeeste soow, et saa-
dud wälisraha eest sisse saaks toodud
piimakarjale õlikooke, mille kohta mõned
kõnelejad on arwamist awaldanud, nagu
oleks nende toitewäärtus nii hinna kui ka
kokkuseade poolest meie omamaa kaera ja
segawilja jahudega wõrreldes kahtlane ja
nagu ei oskaks meie talumehed õlikooki-
dega ümber käia. Õlikoogid ja nende wäärtus
ei ole meie paremate karjade pidajate
mitte tundmata. Enne sõda söödeti
õlikooke meie taludes väga suurel hulgal.
On isegi wastawad wõrdluskatsed sööt-
mise juures toime pandud ja leitud, et meie
1 naela õlikookidega niisama palju piima-
anni tõstmise peale wõime mõjuda, kui
2 naela kaerajahudega. Küll leiame, et
paremates õlikookides on kolm korda
munawalge-ainet enam, kui kaera ja sega-
wilja jahu, kuid tegelikult awaldab ta
oma mõju wahest kahe wõrra. Siin kõnel-
dakse, et 300 marka õlikookide eest maksta
liiga kõrge hind olewat. Kui õlikoogid
kaks korda suuremaid tagajärgi samase
rohkuse juures annawad, kui kaera- ja
segawilja jahu, siis on ometi poole ja üle
poole odawam õlikooke sööta, kui oma-
maa wilja. Ja meie omamaa wilja ei ole
ka mitte üle jäänud, waid seda on kaugelt
wähem olemas, kui tarwis läheks. Haka-
taks aga õlikooke loomadele sisse wedama,
wõiks wilja enam inimeste ülespidamiseks
tarwitada. Ka wõiks selle läbi wilja sisse-
wedu kas osalt ehk täiesti ära jääda.

Seda kõike on ikka ainult siis wõimalik
kätte saada, kui meie midagi wälja weame.
Praegu aga näeme, et meil oleks aineid
wäljaweoks, kuid wäljawedu seisab. Põllu-
meestel on üle maa linad müügiwalmis,
kuid ostjad puuduwad. Töö on tehtud, pal-
gad makstud, aga müüa ei saa. Ainult
kõneldakse linade müümisest, linade proo-
widest, kuid ostjat ei ole; nähtawasti ei
saada wäljamaal selle kaubaga midagi
peale hakata.

Meie paberiwabrikud on walmis paberit
täis, aga nõudmist ei ole. Ja kuigi on, siis
madalama hinnaga, kui ta wabrikule omale
maksab. Aga põllumehe käest wõidakse
küll nõuda, et ta oma saadusi odawamalt
ära andma peab, kui nad temale omale
maksma läinud. Raudteede ääres ja sada-

mates näeme suuri lademeid mitmesugust metsamaterjaali, kuid pole kuulnud nende saatmisest väljamaale. Ei olla nõudmisi. Kui meil nüüd igasugune väljavedu seisab ja karjapidamine, kui kõige tähtsam põllumajanduse haru selles mõttes ära kasutamata jäetakse, siis on see tundemärk, et meie edeneda ei soovi ei põllu- ei ka rahvusmajanduslikult. Karjapidamise edendamise mõttes oleme meie, põllumehed, karjasaaduste osalisest väljaveost kõnelenud ja kirjutanud, lootes, et sest aru saadaks.

Meie näeme ka, et walitsus asja tähtsusest on aru saanud, sest kaubandusminister on seda täna väga asjalikult ette toonud ja põhjendanud, nõnda et sellega wõidaks rahul olla. Peaks arusaadaw olema, et see mitte mõne üksiku kildkonna asi ei ole, waid et selles meie rahwa ja põllumajandusline tulewik seisab.

R k l. M. B l e i m a n (is.): Paar eelmist kõnelejat leidsid wastamisi, et nende seisukohtadest mitte terwe mõte läbi ei lähe, waid et neis üks ehk kaks auku leidub, mida kõneleja ei suutnud kinni toppida. Meie arwamine selles asjas on teistsugune. Meie leiame, et selle aluse juures, mida siin on katsutud üles seada ja kõikide nende wäidete juures, mida siin on arendatud, rääkida ei saa ühest ega kahest august, waid kogu see asi kujutab enesest ühtainust suurt asja, mis ümberringi aukusid täis. Edasi pean ütleva, et tootlusküsimus terwe meie riigi kestwuse ajal alati kõigeterawam olnud ja toiduained kõigekallimas hinnas püsinud, wõrreldes teiste ainetega. Kui meie waatame, missugused ained ennesõjaaegsete hindadega wõrreldes kõigekõrgemale tõusnud, siis leiame, et need just toiduained on. Kogu meie majanduspoliitika ja tootluskorraldus on ainult sinna välja läinud, et toiduainete hindu wõimalikult kõrgele kruwida. Näituseks leiti omal ajal kartuli küsimuse juures, et kartulid piirituseks on tarwis ajada, sest see olla rahwamajanduslikult kasulik ja tähtis, kui see aga loodetud tagajärgi ei annud, awati waba kartuli väljavedu. Kui ka weel see hindade tõusule soowitawalt ei mõjunud, tuli kord liha ja wõi kätte. Leitakse, et nimetud ainetel hinnad liiga odawad on, ja tarwis on neid kõrgemale ajada. Andmed, mida kaubandusminister siin ette tõi, olid niiwõrd üksteisega wastolus, et küsimus hoopis lahtiseks jäi.

Kaubandusminister tõendas, et 1919 a. lehmade arw suurem oli, kui 1920 aastal, järjelikult on ka wõi ja piimasaaduste hulk 1920 aastal vähem. Kui juba 1919 aastal

tarwidus oli suurel arwul sisse tuua aseaineid — margariini ja Ameerika pekki, kuidawiisi wõib siis 1921 aastal, kus lehmade hulk järjelikult weel wäiksem, kui 1920 aastal, niiwõrd palju karjasaadusi olla, et neid tarwidus on välja wedada, et neid ise ära tarwitada ei suudeta. Jäi arusaamatuks, mida kaubandusminister siin välja seletada tahtis. Edasi seletati, et margariini toodi küll sisse, aga teda ei tarwitatud toiduks, waid osteti kokku, kui odawat ainet, ja tarwitati seebi keetmiseks. Margariin, mis sisse toodi ei läinud mitte toiduks, waid läks seebiks, kallimate lõhna-seepide walmistamiseks. Kaubandusminister järeldas siiski, et margariini sisseweoga wõihinnad rahwale, nii öelda, rohkem kättesaadawaks tehti, ehk küll ei selgunud, kuidawiisi see aine, kui teda ainult seebiks tarwitati, wõihinna peale mõju wõis awaldada. Ära kuulates kaubandusministri seletust ei wõi seda millegiks muuks nimetada, kui suureks naljaepistlikuks, millel midagi muud tagajärge ei ole, kui suurte rahwahulkade naljutamine, mis siimaaani on kestnud, kui hinnad pöörase kiirusega kerkisid, missuguse olukorra lõppu praegugi weel näha pole. Ei tule ka keegi ega ütle, missugusel teel neid hindu alandada saaks.

Siin on aga weel üks teine seisukoht, mida pikalt ja laialt herra Tõnisson käsitas ja millest mööda ei läinud ka kaubandusminister, — see on „riikline tarkus“ — poliitiline seisukord. Kuidas meie majanduslist olukorda parandada, sellest oleme palju kuulnud räägitawat ja seda siin enam kordama ei maksa hakata. Meie oleme kuulnud, et kord põlewkiwi see pidi olema, mis meie riigimajandusele nurgakiwiks pidi saama. Kuid hiljem selgus, et põlewkiwi paekiwi all on ja mitte kergesti kättesaadaw pole. Siis mindi selle juure, mis maa peal on, wõeti metsad ja linad. See pidi meie majanduslist elu kergendada ja parandama. Nüüd on aga leitud, et ka see mitte enam küllalt hea abinõu ei ole, on leitud uus tegur, — lehm on see, mis meie majanduslikele elule aluse paneb, riigi majanduslikest küljest uuesti üles ehitab. Kuigi tema produkt meile suurt ülejääki ei anna, tasakaalus hoiab ta meid ometi. Unustati ainult juure lisamata, et meie eneste uude riigiwappi ka lehma kuju mahutada wõiksime, see oleks ehk isamaaluse uuem awaldus. Nähtawasti ei ole kaubandusminister selles asjas kokku rääkinud siseministriga, sest wiimasel on hoopis teised mõtted, — tema leiab, et riiklikes mõttes kasulik on hoopis midagi

muud. Need olewused, mida siseminister riiklisest seisukohast kõigetähtsamaks peab ja riigikaitse mõttes kõigetarwilikumaks, liiguwad hobuste seljas. Sarnasel seisukohal on ka muidugi oma wäärtus ja ka hobunegi wõiks riigiwappi tulla. (Naer).

Ei saa mööda minna herra Tõnisson'i mõnedest wäidetest, mida siin nii suure hooaga ette toodi. Nimelt tähendas herra Tõnisson, et kui meie niisugusele alusele jääme ja tähele ei pane rahwahulkade toitmise tarwidust, tekib rahulolematuse ja rewolutsiooniline meeleolu. Need on herra Tõnisson'i uuemad sõnad. Nähtawasti on herra Tõnisson wahepeal Marks'i lugenud, sest ennemalt tal seda mõtet ei olnud. (Rkl. J. Tõnisson: Ei ole, aga kas Teie olete lugenud? Üleüldine naer). Ei ole märgata olnud, et Teie warem oleks lugenud. (Saalis üleüldine naer ja lärm). Sellega ei saa meie nüüd kaugele, aga ma tahtsin herra Tõnisson'ile näidata, kuidas need sõnad, mis praegu öeldud, lahku lähewad järeldustest, mis sõnadele tulema peawad. Siin öeldud sõnad annawad teatawal wiisil mõnesugusest wabameelsusest tunnistust, wõrreldes nendega, kes herra Tõnisson'ist paremal ja ka pahemal pool istuwad. Ma tahtsin öelda seda, et herra Tõnisson on mõnikord väga wabameelne, siis, kui ta riiklisest wõimust eemal seisab. Nii pea aga, kui riikline wõim lähemale tuleb, siis kaob wabameelsus väga mitmele poole ära. Oleks tarwilik, et Tõnisson neid sõnu weel kord ütleks oma lähemale naabritele — herra siseministrile.

Meie teame, kui ennemalt herra Tõnisson oli riiklise wõimu juures ja siis tööliste hulgad tulid, näljast sunnitud, toitu saama, mis moodi neile wastati. Öeldi, et tööliste nõudmised on wäline kaup kontra-bandina sisse toodud. Siis ei leidnud herra Tõnisson kuidagi, et see toitluskriisiga ühte käib, siis ei näidatud mitte, et nii ja nii palju tarwis inimesel, et ta ära elada suudaks, siis ei tunnistanud ei herra Tõnisson, ega teised seda. Ainult lehmadel on nii ja nii palju teatud hulka üksusi tarwis, kui meie piima tahame saada, aga kui inimene toiduaineid nõuab, siis neid üksusi ei nähta ja seda ei ole näinud ka mitte põllumehed, kes täna katsuwad teistsuguseid mõtteid arendada.

See on ühelt poolt. Kuid ma tahaks ka tähelpanu juhtida selle peale, et praegu just nendes ringkondades, mis herra Tõnisson'il lähemal, mitte niisuguseid järeldusi ei tehta, nagu seda peaks tehtama. Kui nüüd sellesama toitlusküsimuse kõigesuurema kriisi tõttu rahutused ja streigid

laialdaste rahwahulkade seas tekiwad, kuidas siis niisugusel korral reageeritakse. Reageeritakse niisugusel wiisil, nagu ma ennemalt juba kõnelesin ja nimelt herra Einbund'i käe läbi. Sellel wiimasel aga ei aita enam nahknagaika, waid tellitakse terasest, millega tööliste pealuukõwadust tahetakse proowida ja mille kohta need sõnad sugugi makswad pole, mis täna siin ette toodi. Mul tuleb weel midagi meele ja nimelt: kui herra Tõnisson weel poissmees oli (tormiline naer) lugesin „Postimehest“ (naer), et tee meeste südamesse läheb kõhu kaudu. Täna katsub herra Tõnisson laialistele rahwahulkadele riiklise aate juure teed juhatada kõhu kaudu. Tema arwates, kui inimele söönud, siis kui annate temale seda, mis igapäewaseks ülespidamiseks tarwis läheb, et siis wõtab omale riikliselt nii tugewa ilmawaate, et teda ükski kõigutada ei jõua. Waadake, niisugune oli herra Tõnisson'i mõte, kuid see riikline ilmawaade, mida siin nii mitmel puhul olete ette toonud, ei anna enam kõhu läbi korraldada. Tema lööb läbi ainult nagaika abil, sest et see riikline olemine on hoopis teisele alusele pandud, ja nimelt klassialusele. Kuidas klassiwõitluses jõudude wahekord ennast näitab, selle järele kujuneb ka riikline mõte.

Rkl. J. Piiskar (is.): Nii hästi paremalt, kui pahemalt poolt on asunud pikkadele läbirääkimistele, et kas on võimalik siis, kui riigis walitseb alatoitus, mingisugune wõi wäljawedu ja jõuti karja ja piimasaaduste juure, isegi nende kurikuulsate kalooriate juure, kuigi neid heaks arwati toiduüksusteks nimetada jne. Millega seda just tarwis oli, et küsimusest täiesti loobuti ja teisele alale mindi? Mulle näib, et juhuslikult ei tulnud see mitte, waid millest süda täis, sellest räägib suu. On ju arusaadaw, et meie põllumeestel on siledad lehmad, hea wõi ja eksport juust, mida wõiks wäljasturule saata, palju tähtsamad, kui rahwa toitlusküsimus. Ja kui wirilad moonakate ja sulaste lapsed tüki leiwa pärast manguwad, ehk et sinna otsa peale wähekese kas wõi teise järgu margariini saada, need ei huwita neid sugugi. Sellepärast on täiesti arusaadaw, et toitluse küsimusest sai õlikookide küsimus ja kõik muu, kuid mitte rahwa toitlusküsimus. Wististi tuleks aga enne lõppu tagasi tulla selle küsimuse juure, mis üles seatud ja sel korral oleks küsimus sarnane, kas meie toitlusolud wõimaldawad üleüldse toiduaineid ja eriti just raswaaineid wälja wedada. Siin ei saa salata, et toitlusseisukord on sarnane, et ta mingisugust toidu-

ainete wäljawedu ei wõimalda, ja kui neid wälja weetakse, siis peawad inimesed alatoitluse all kannatama, ja siis ei ole inimene töowõimeline.

Kui siin herra kaubandusminister tähendas ühe wahelhüüde puhul, et meil ei ole tarwidust olnud raswaaineid normeerida, et neid on turul küllalt olnud ja alati jätkunud, siis jättis ta ütlemata, kas sõja-aastate kestel, kus toitlusolud ikka terawamaks muutusid, on meie töötaw rahwakiht warustatud olnud raswaainetega? Meie töötaw rahwakiht, kelle sissetulekud ei wõimalda temale tarwilikku hulka raswaaineid muretseda, on pidañud kuidagi wiisi läbi ajama selsamal ajal, kui toiduainete hinnad on märksa kõrgeenenud ja põllumehed selle mõttega ringi käinud, kuidas neid toiduaineid rahwa eest kõrwale toimetada ja wälja saata. Kaubandusministri sõnadest hoolimata, mis ta siin piimalehmade ja riiklise seisukoha suhtes ütles, kõlab läbi mõttewahetustest see alasti omakasu püüd, mis sõjaolude tõttu iseäranis maad on wõtnud. Otsitakse wõimalusi, kuidas kallilt ära kasutada neid toiduaineid, mis kauasest seismisest mädanema, hapuks lähewad, nagu siin wõi kohta tähendati, mis kauase seismise tõttu halwaks lastud minna. Ja kui waadata seda, kuidas meil on lastud kartulid mädanema minna, piiritust wäljaweoks walmistatud, kuidas nüüd juba wõi ja piimani on jõutud, et aga ära hoida, et mitte ülejääkised turule saata, waid et iseäranis kehweste rahwakihtide eest leiwatükk kõrgemale riputada, siis peaks iseäranis need, kes nüüd armastawad kõiki küsimusi waadata riiklisest seisukohast, selle eest hoolitsema, et oleks tasakaal sissetulekute ja wäljaminekute wahel wähemalt selles ulatuses, nagu see enne sõda oli.

Meie töötawa rahwakihi teenistusolud wõimaldawad ainult 40—50, kõige paremal juhtumisel 60% rahuldada hädalistest tarwetest. Alles hiljuti juhtis keegi arstiteaduse üliõpilane „Postimehes“ tähelepanu selle asjaolu peale, kuidas meie maal raswaainete poolest pöud walitseb, kuidas nende toiduainete puudusel eriti meie rahwa laialdased hulgad kannatawad. Ja nüüd just selle kiuste tahetakse meil neid aineid wälja wedama hakata. Siin ei saa teist otsust selle kohta olla, kui ainult see, et teatud kiht on huwitatud ainult sellest, kuidas ainult oma saadusi ja produkte parem rahaks teha, kuidas enesele suuremaid sissetulekuid wõimaldada. Ja sellega on ära öeldud terve see riikline seisukord.

Kaubandusministeeriumi poliitikas ei ole näha olnud mingisugust katset eeltä-

hendatud tasakaalu saawutada, ja need sammud, mis awalikuks on tulnud, ei ole mitte astunud rahwamajanduslikust seisukorrast, waid nad näitawad, et seal toimetatakse wäga juhuslikult. Üksikud ametnikud, wõib olla ilma ministri teadmata, wõib olla ka tema teades, on muutunud kaasosanikkudeks igasugustes spekulatsioonides, wõib olla sellepärast, et ministeeriumil kindlat kurssi ei ole ja et nad igasuguste tuultele ja mõjudele järele annawad. Kui asuks waatama seda, mis meil wälja ja sisse on weetud, kes on wedanud, kes selle pealt kasu on saanud, kuhu see on läinud, siis ei wõi seal leida mitte mingisugust riiklist seisukohta, ei ole toodud mingit kasu ei riigile ega ka töötawatele rahwakihtidele. On ainult wõimaldatud kaubandustegelastele suuri operatsioone teha ja nende pealt weel suuremaid summe teenida. Mul tuleb meeles märkus, mis hiljuti ajalehtedest läbi käis, et meie sadamates transiitkaupa ja laewu kinni on peetud, ja et laewad, mis meie sadamatesse juba teel olid, hakkawad teiste riikide sadamatesse minema. Nagu sellest näha wõib, walitseb siingi mingisugune saamatus ja abitus ja seal räägitakse siis weel mingisugusest korraldatud majapidamisest. Ja just need kodanlised kihid, kelle esitajad harilikult armastawad siis, kui nad pahemale poole waatawad, wäga teatraalselt toonitada, kuidas on tarwis töowiljakust tõsta, kuidas 8—9 tunni asemel 15 tundi päewas tööd waja teha, paremale poole mitte neidsamu sõnu ei ütle, paremat tiiva mitte ei kutsu enesekitsendusele, temale mitte meeles ei tuleta riiklikku seisukohta jne.

Kujukas näitus selleks on, kuidas üks kohalik maksuamet, kõige tema praeguse saamatuse peale waatamata, oli sunnitud määrama ühele Eesti kodanikule, kes enese sissetuleku kolmekümnewiie tuhande marga peale kindlaks oli üles annud, sissetulekumaksu mitte rohkem ega vähem, kui üheksa miljoni marka. Waadake, niisugused on meil asjaolud, ja see äri on üks wäga lugupeetud ja isamaalise kuulsusega äri. Nende juures ei nähta ega otsita seda tarwilikku riiklikku seisukohta, waid sellega tullakse sinna, kus orjad on, ja öeldakse, waadake, teie peate halwaksläinud margariiniga leppima, peate 10 kunni 12 tundi tööd tegema, aga meie lööme kümnedmiljonid aastas puhaskasu. Waadake, need on riiklised seisukohad, mis siin meil alati tegelikult näha on.

Kui siis tulewad põllumehed ja lasewad wälja paista, et kogu rahwa huwides ei tohi piimakarja häwitada, waid temale peab

wägitoitu muretsema, tema toidunormist ei tohi midagi puududa, kuigi tööliste perekondades nii mõnigi tarviline aine puudub, siis selle juures ei unustata mitte rebase saba peitmast. Waadake, teie ärge ennast wõi wäljajawosse segage, teie jätke see meie organisatsioonide korraldada, küll need teawad, mida wälja wedada ja mida mitte, tähendab nõutakse lihtsalt teatawa aine wäljajaweo monopooli. Õeldakse küll ühelt poolt, et on tarwis waele segada, kuid ärgu seda riik tehku, küll monopooli omanikud ise teewad seda. Siin wõime warsti seda näha, nagu tsaariaegsel Wenemaal seda nägime, kus suhkur kodus 12—13 kop. nael maksis, kuid teda Inglismaale wälja weeti 4 kop. nael ja seal isegi sigu sellega söödeti. Meil wõib ehk sama juhtuda, hakatakse hindu tõstma, nii kui teewad Ameerika monopolistid, kes kohwilaewu merel põhja lasewad lihtsalt sellepärast, et hinnad mitte ei alaneks. Sinna poole on ka siin asjad sihitud ja täiesti ülearene on tulla ette mingisuguse riiklise wõi rahwa toitluse seisukohaga. Just see nähtus, et meil toitlusküsimuse kõrwal ainult õlikookide hindamise ja kaalumise peale üle on mindud, näitab missugused huwid nendel on, kes wõiwäljajawoost huwitatud, kes sellest maksu mis maksab oma asja tahawad teha.

Rkl. M. Martna (sd.): Kahju, et herra Arro siin ei ole, tahtsin temale paar sõna kõnelda, kuid pean tema toolile rääkima. Pean siis tema mahajäetud, „maakuulajatele“ seda ütleva. Herra Arro pani krooni nendele dissertatsioonidele peale, mis siin täna ära peeti lehmapidamise ja wõi tähtsusest Eesti majapidamises. Herra Arro oma poolt oli täna nii lahke Tööerakonna wastu, s. o. partei wastu, kes ju ka sotsialistline olla ja kuulutas Tööerakonna ministrile oma rühma poolt täieliku rahulolemise. Seega on siis herra minister Kukk maaliidu täieliku usalduse omandanud, ja kui herra Chr. Arro'l wõimalik oleks professori aunime wälja anda, siis oleks ta seda herra Kukk'ele annud.

Minu arwates on herra Arro raamatupidamine niisugune, millega ei wõi leppida. Olen kuulnud ühe ja kahekordsest raamatupidamisest, aga herra Chr. Arro'l on see wist pool-kolmatkordne. Herra Chr. Arro tõi ette, et enne sõda maksnud üks lehmatoidu üksus 2 kop. (Wahelhüüe: Õelge siis Teie, kui palju see õieti maksab?). Ma ei ole mitte agronoom ja ei wõi mitte kõiki asju teada, aga seda ma küll tean, et kui enne see üksus kaks kop. maksis, siis

see oli enamwähem normaalhind, mida maailma turg määras.

Kui teie nüüd Eestis selle kaeraüksuse ütlete 10 marka makswat ja mina herra Arro käest seletust küsisin, kui palju tema selle produkti walmistamise eest maksis, siis wastas tema, et see asi seista ühel teisel leheküljel. See on see poolkolmatkordne raamatupidamine ja selle raamatupidamise seisukohast on arusaadaw, mispärast meie lehmapidamises praegu nii halwas seisukohas oldakse. Meie herradel Arrodel on palju kasulikum kaera ja rukist ära müüa ja selle üksuse eest 10 marka sisse wõtta, kui et piimasoetamisega ennast waewata. (Wahelhüüe: Kuidas oleksite Teie meie kohal talitanud?). See on arusaadaw, et ma teie asemel niisama teeks. (Naer). Kas teie arwate, et minu ühiskonna kriitika nõndasama rumal on, nagu teie küsimine? Mina ei arwusta ka mitte nii wäga Teie isiklikku teguwiisi, kui süsteemi. Teid isiklikult maha suruda ei ole sotsiaaldemokraatia siht, waid süsteemi muutmine, millega Teie isiklik tegutsemine iseenesest teiseneks.

Herra Arro teab wäga hästi, et wõistlus seda üksuse hinda tasandab, aga seda ainult n. n. normaalajal ja ligikaudu. Praegusel ajal ei ole aga maailma turu saadused ja hinnad weel mitte Eesti turuni ulatanud, olgugi, et Ameerika dollarite eest Tallinnas rukist ostes see siiski juba Tallinna turul odavam tuleb, kui herra Arro ja tema sõprade hinnad enne sõda olid... Herra Arro oma raamatupidamise järele ei tuleta seda mitte meele, et need ained, mis tema lehma söögiks wälja rehkendab, temale waewalt rohkem kulusid maksawad, kui ehk kaks marka selle kalooria eest, mis enne sõda kaks kop. olla maksnud. Seisukord on praegu järgmine: Eesti põllumajandus annab turule hoopis wähem wilja, kui turg tarwitab. Selle tõttu on põllusaaduste müüja monopolisti — ainumüüja — seisukohas. Tema wõib hinda otsata tõsta, sest temal ei ole wõistlejat, kes odavamalt müüa tahaks. Nõnda wõib ta näituseks kahe marga asemel kümme marka wõtta. Ja nõnda näib nii, nagu ei tasuks piimahind karjapidamise kulusid ära, sest wilja eest saab wõrdlemisi sedasama, ehk rohkemgi. Kui karjapidamine põllumajandusega muu seas ka mitte paratamata sõnniku tarwitamisega ühendatud ei oleks, kui põllumees ilma maawäetamiseta wilja saaks, siis ei kõneleks siin keegi karjapidamise majanduslisest tähtsusest, waid põllumees müüks aina wilja... Praegusel ajal wõime õnne tänada, et põllumehed sõnniku pärast kar-

japidamisest loobuda ei wõi, nõnda ei ole meie senni weel mitte täitsa ilma piimata ja wõita jäänud.

Mis aga korrapäralisse arwepidamisse ja tõsiste oma kuluhindade awaldamisesse puutub, siis on hõlpsasti arusaadaw, et see mitte põllumeeste huwidele ei wasta. Walmistamise kulude awalik teadaandmine ei tähendaks muidugi mitte seda, et müüja oma kauba oma hinna eest ära peaks andma. Aga walmistuskulude teadmine teeks awalikuks, kui palju kaubamüüja kasu wõtab. See kutsuks nurina ja awaliku arwustuse wälja. Põllumehel ei oleks mitte nõnda hõlbus hinda kõrgendada, sest tema kinnitusi ei ustaks, et tema kulud just seda kõrget hinda tingiwad. See on põhjus, mis pärast kulude õigeid arweid ei awaldata, mis pärast põllumehed ja nende walitsus seda wõimalikult salajas hoiawad. Meie aga ei wõi seesuguse sala raamatupidamisega leppida.

Juhataja K. Wirma: Sõna on wäljaspool järjekorda herral kaubandusministril.

Kaubandusminister J. Kuk: Ma tahaksin ainult öelda, et kui täna koosolek lõpetatakse, siis jääb tänase ja järgmise koosoleku waidluste wahele pikk waheaeg, ja sellega läheks mõnigi asi meelest ära, mis siin ette toodi, ilma et Wabariigi Walitsusel wõimalik oleks oma seisukohta awaldada; sellepärast pean ma tarwilikuks enne läbirääkimiste lõpetamist paari asjaolu peale tähelepanu juhtida, mis siin rahwasaadikute poolt esile toodi, ja mis lahendamist nõuawad.

Rhs. herra M. Martna seletas siin statistika andmete tähtsusest, missugust tähtsust ma tõesti oma poolt jagan, kuid ma ei jaga neid järeldusi, mis tema statistikast tahtis teha; ei jaga waadet, et kui meie ühe aine oma hinna wälja arwame, seesama hind ka tema müügi — wõi turuhind wõiks

olla, (Rkl. M. Martna: Ei, seda pole ma öelnud!) Kui sellele seisukohale asuda, et meie hindu normeerime pakkumise ja nõudmise peale turul waatamata, siis peaksime asuma kawa juure, mis meie naabritel idas praegu käes on, aga millest lõppude lõpuks ikkagi lahti lööwad. Siis oli üks asi — kahjuks ei ole herra Oinas siin — mis igitahes õiendust nõuab. Herra Oinas tegi siin otsuse kogu meie walitsuse asjaajamise ja poliitika kohta, et see olewat puhtjuhusline. Mina pean tähendama, et sel puhul rhs. Oinas riigikontrolöör Oinas'ega halwasti ümber käinud selles mõttes, et tema, kontrolli andmeid ette tuues, tähtsa osa sellest awaldamata jättis, nimelt, et selles wõilepingus oli kontrahendiks toitlusministeerium, kelle kätte kõik see waluita oleks wälja weetawa kauba eest tulnud ja kes siis selle eest oleks nii hästi õlikookisid, kui ka kooigiõli sisse wõinud tuua. See oleks kõik, mis ma öelda tahtsin.

9. Koosoleku lõpet. Juhataja K. **küsimus ja järgmise** Wirma: On tehtud **koosoleku aja** ettepanek koosolekut **määramine.** lõpetada. Sõnasoowijaid ei ole, ma panen ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse). Näib, et enamus lõpetamise poolt on. Kas soowitakse häälte aralugemist? (Hääletatakse uuesti poolt ja wastu, misjuures hääled loetakse). Ettepaneku poolt on 39, wastu 24 häält; sellega on ettepanek wastu wõetud tänast koosolekut lõpetada. Kas tehakse ettepanekuid järgmise koosoleku aja kohta? — Ettepanek on tehtud järgmist koosolekut homme kell 5 pidada. Sõnasoowijaid ei ole. (Hääletatakse). Wastu ei olda, — sellega on otsustatud järgmist koosolekut homme kell 5 pidada.

Lõpetan koosoleku.

(Koosoleku lõpp kell 10.40 min.)

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees O. Strandman.

Abiesimees K. Wirma.

Abisekretäär W. Pezold.